

PD GURUKUL

Learn India....Lead India

Jd

GPSC MAINS TEST 3 ANSWER :-

GPSC મુખ્ય ટેસ્ટ ૩ જવાબ

જવાબ-૧.

ભારતીય અદાલતોમાં તમામ સ્તરે બાકી કેસોનો વિશાળ ઢગલો વિશાળ ચિંતાનો વિષય છે. વધુ ન્યાયમૂર્તિઓની નિમણૂક, નવી કોર્ટ સ્થાપવી, અયોગ્ય મુકદ્દમાઓ દાખલ સામે કડક પગલાં વગેરે કેટલાક પગલાઓ છે જે સરકાર, સુપ્રીમ કોર્ટ અને માનનીય રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા વિચારણા હેઠળ છે. આઇસીટીનો ઉપયોગ સમસ્યાના સમાધાન માટે એક ઉપલબ્ધ વિકલ્પ છે. જેની ચર્ચા નીચે કરવામાં આવી છે:

- i) ઈ-નોટીસ: સૂચનાઓ, સમન્સ, પત્રો વગેરે ટપાલ દ્વારા મોકલવાથી ગોકળગાયની ગતિએ પહોંચે છે જેનું ડીજિટલાઇઝેશન કરવાથી તેનું કાર્યક્ષમ સંચાલન કરી શકાય છે.
- ii) ડિજિટલ કોર્ટ: દરેક કેસમાં બંને પક્ષો, પોલીસ, જજ અને કોર્ટમાં અન્ય સંકળાયેલા લોકો હાજરી જરૂરી નથી. ચોરી, કોઇનું ગેરવાજબી વર્તન જેવા નાના કિસ્સાઓમાં સાબિતીઓ અને લોકો દ્વારા મોકલવામાં આવેલ ઓનલાઇન નિવેદનોના આધારે સહેલાઇથી નિર્ણય કરી શકાય છે.
- iii) ડિસ્ટન્ટ કોર્ટ: જ્યારે કેસ ચાલુ હોય છે ત્યારે ન્યાયમૂર્તિઓની બદલીઓના કારણે સમયનો બગાડ થાય છે નવા જજ શરૂઆતથી જ જે તે બાબત શરૂઆતથી જુએ છે. જો બદલી થયેલ જજને કેસ પુરો થાય ત્યાં સુધી કેસ જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવે તો દૂર-સંવાદથી કેસ પુરો થાય ત્યાં સુધી સાંભળી શકે છે.
- iv) ઓળખ ચકાસણી: સામેલ વ્યક્તિઓની ચકાસણી પોલિસનો ઘણો સમય માંગી લે છે તેથી ડીજિટલોકરની મદદથી આધાર અને ડિજિટલ સહીનો ઉપયોગ કરી સમય ઘટાડી શકાય છે.
- v) સુલભ ડેટાબેઝ: ચોક્કસ પરિમાણોના આધારે જો ડિજિટલ ડેટાબેઝનો ઉપયોગ કરી અગાઉના કેસો અને ચુકાદાઓ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો ઘણો સમય બચી જાય છે. તેના દ્વારા દરેક સ્તરે ન્યાયમૂર્તિઓ દ્વારા અગાઉના સમાન કિસ્સાઓને ધ્યાનમાં લેવામાં આવતાં અભ્યાસનો સમય બચી જશે.

"ન્યાયમાં વિલંબ એ ન્યાયનો ઇનકાર છે", દાયકાઓ પછી પણ આ વિધાન સાચું જણાય છે. ભારતીય ન્યાયિક વ્યવસ્થા હાલ પણ કાગળો અને ફાઇલો કે જેનું કદ અને જટિલતા વધારે છે તેને સંભાળવામાં ઘણો સમય વિતાવે છે. આધુનિક તકનીકી સાધનો પસંદ કરી અને જો જરૂર પડે તો નવી ટેકનોલોજી શોધી અથવા બનાવી એ ખાતરી કરવાની જરૂર છે કે જુના વિલંબિત કેસો આગળના કેસોને વિલંબિત ન કરે.

જવાબ 2

દૂરસંચાર અને ડિજિટલ ઇન્ડિયા લાભો: -

- ડિજિટલ સંચાર ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર :-
  - NDCP-2018 નાગરીકોની અને નવા સાહસોની સર્વવ્યાપક સ્થિતિસ્થાપક અને સસ્તી ડિજિટલ સંચાર માળખાગત સુવિધાઓ અને સેવાઓ ઉપલબ્ધ કરીને માહિતિ અને સંચારને જરૂરીયાતોને પરીપૂર્ણ કરી ભારતની ડિજિટલી સશક્ત અર્થવ્યવસ્થા અને સમાજનું નિર્માણ કરવાનું લક્ષ્ય સેવે છે.
- 'ગ્રાહક-કેન્દ્રિત' અને 'એપ્લિકેશન આધારિત' NDCP-2018, 5G, IoT, M2M જેવી આધુનિક તકનીકો બાદ ભારતના ટેલિકોમ ક્ષેત્રને નવા વિચારો અને નવીનતા તરફ દોરી જશે.
- નીતિ સંપૂર્ણપણે નવી અને પરિવર્તનશીલ છે જે કેન્દ્રની નવૂ ભારત અને ડિજિટલ ભારત નીતિઓને સફળ બનાવશે. આ પહેલી વાર છે જ્યારે ખાનગી ક્ષેત્ર અને સરકારી ક્ષેત્ર સાથે મળીને કાર્ય કરી રહ્યા છે.
- તેનો મુળ હેતુ IoT / M2M જોડાણ સેવાઓ માટે બજાર વિકસિત કરવાની સાથે સાથે આંતરરાષ્ટ્રીય શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિઓથી કૃષિ, સ્માર્ટ શહેરો, બુદ્ધિશાળી પરિવહન માળખું, મલ્ટિમોડલ લોજિસ્ટિક્સ, સ્માર્ટ વીજળી મીટર, કન્ઝ્યુમર ડ્યુરેબલ્સ વગેરેને વિકસિત કરવાનો છે. આ નીતિનો હેતુ IoT ઇકોસિસ્ટમને 5 BN ઉપકરણો સુધી વિસ્તૃત કરવાનો છે જે કાર્યક્ષમતા સુધારાઓ, આર્થિક લાભો, અને માનવ-પ્રયત્નોમાં ઘટાડામાં પરિણમશે.

મહત્તમ મહેસૂલી આવક: -

- ભૂતકાળની કેટલીક સારા ઉદ્દેશો વાળી નીતિઓ અર્થવ્યવસ્થાને સુસંગત સંચાર નીતિ અને સામાન્ય માણસોની જરૂરીયાતોના ભોગે પણ કમિક સરકારો નાણાકીય ખાધ પુરવા માટે મહેસૂલી આવક વધારવામાં નિષ્ફળ રહી છે.
- જે સમસ્યાઓ છેલ્લી NDCP નીતિમાં સંબોધવામાં આવી છે કારણ કે તે નીતિ આવક મહત્તમતાના બદલે સેવાઓના વ્યાપવધારવા માટે ઉદ્દેશિત છે.

જવાબ 3

અવકાશ ટેકનોલોજીમાં સર્વોચ્ચ શિખરો પાર કરનાર તરીકે ઈસરોની સિદ્ધિઓ: -

- વર્ષ ૨૦૧૭માં એક જ મિશનમાં 104 ઉપગ્રહોને પ્રક્ષેપિત કરી વિશ્વ રેકોર્ડ સ્થાપિત કર્યો:

- ઈસરોએ ભારતીય નિર્મિત રોકેટ પીએસએલવી પ્રક્ષેપણ વાહનનો ઉપયોગ કરી 104 ઉપગ્રહોને પ્રક્ષેપિત કરી ઇતિહાસ સર્જ્યો હતો. જેમાં ભારતના પૃથ્વી નિરિક્ષક ઉપગ્રહ કાર્ટોસેટ-2 શ્રેણીનો સમાવેશ થાય છે.
- મંગળયાન અથવા MOM, 2014:
  - ભારત પ્રથમ પ્રયત્ને મંગળ સુધી પહોંચવા વાળો પ્રથમ દેશ છે. લાલ ગ્રહ સુધી પહોંચવા વાળી ચાર સંસ્થાઓમાં ઈસરો પણ એક સંસ્થા છે.
  - માર્સ ઓર્બિટર મિશન અથવા MOMનું બજેટ માત્ર રૂ ૪૫૦ કરોડ હતું જે અત્યાર સુધીનું સૌથી ઓછું ખર્ચાળ મિશન હતું. આ મિશનનો ધ્યેય આ ગ્રહના વાતાવરણની વધુ માહિતી એકત્ર કરવાનો હતો.
- ચંદ્રયાન 1, 2008:
  - 2008 માં 312 દિવસ માનવરહિત ચંદ્ર મિશન શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું.
  - તે ચંદ્ર પર પહોંચવા માટેનું ભારતનું પ્રથમ મિશન હતું અને તેની સિદ્ધિ એ છે કે આ સિદ્ધિ મેળવનાર માત્ર છ જગ્યા સંસ્થાઓ પૈકી ઈસરો એક છે.
  - મિશનનો ઉદ્દેશ ચંદ્રની આસપાસ પરીભ્રમણ કરી તેની સમગ્ર ભૂગોળ અને રાસાયણિક લાક્ષણિકતાઓ સમજવું હતું.
- ભારે વાણિજ્યિક મિશન, 2015:
  - ભારે વાણિજ્યિક મિશન ઈસરો દ્વારા ૧૪૪૦ કિલો વજન પ્રક્ષેપિત કરીને સફળ બનાવવામાં આવ્યું હતું.
  - મિશનના ભાગ રૂપે પોલાર સેટેલાઈટ લોન્ચ વ્હિકલ-C28 મદદથી પાંચ બ્રિટિશ ઉપગ્રહો પ્રક્ષેપિત કરવામાં આવ્યા હતા.
- ભારતીય પ્રાદેશિક માર્ગનિર્દેશન ઉપગ્રહ પ્રણાલી (IRNSS):
  - NAVIC (ભારતીય સમૂહ દ્વારા નેવિગેશન) જે સાત ઉપગ્રહોનું જૂથ છે જે ભારતને તેના પોતાના નેવિગેશન સિસ્ટમને બનાવવામાં મદદ કરશે. જે દુનિયાના માત્ર ૫ એવા દેશો છે જેમની પાસે પોતાની નેવિગેશન સિસ્ટમ છે તેમા ભારતનો સમાવેશ થાય છે.
- અવકાશ કેપ્સ્યુલ રિકવરી પ્રયોગ (SRE-1), 2007:
  - તે અન્ય ત્રણ ઉપગ્રહો સાથે પરિભ્રમણ બાદ કેપ્સ્યુલની પુનઃસ્થાપન માટે પ્રક્ષેપિત કરવામાં આવ્યું હતું. જેનો હેતુ ગરમી રક્ષણ સિસ્ટમ, સંચાર વિફળતા સંચાલન, નેવિગેશન, માર્ગદર્શન અને નિયંત્રણ, વગેરે વસ્તુઓ ચકાસવા માટે હતો.
- ઇન્ડિયન નેશનલ સેટેલાઈટ સિસ્ટમ(ઇનસેટ), 1983:
  - ઈસરો દ્વારા પ્રક્ષેપિત ઇનસેટ, બહુહેતુક ભુસ્થિર ઉપગ્રહોની એક શ્રેણી છે. તે સંદેશાવ્યવહાર, પ્રસારણ, હવામાન અને શોધ અને બચાવ કામગીરીના કામ માટે ખુબ

જ મદદરૂપ નીવડી છે. આ સેટેલાઈટ સિસ્ટમદ્વારા એશિયા પેસિફિક પ્રદેશમાં સમગ્ર સંચાર પ્રણાલી બનાવવામાં મદદરૂપ નીવડી છે. તે નવ ઉપગ્રહોનું કાર્યરત જુથ છે.

• **GLSV MK3, 2014:**

- ઈસરો 2014માં જીએસએલવી-MK3 પ્રક્ષેપિત કર્યો હતો, જે કેપ્સ્યુલમાં ત્રણ અવકાશયાત્રીઓને અવકાશમાં લઈ જવા માટે સક્ષમ છે.
- ભારત વિશિષ્ટ રાષ્ટ્રોના જૂથમા સામેલ થઈ જશે કે જે સમાનવ અવકાશ યાત્રા કરવા સક્ષમ છે.
- તે એક ભારે રોકેટ છે જે 4 ટન વજન વહન કરવા સક્ષમ છે.

• **ફરીથી વાપરી શકાય તેવા પ્રક્ષેપણ વાહન (RLV):**

- આ પ્રક્ષેપણ વાહન ખૂબ જ ઓછી કિંમતે બનાવવામાં આવ્યા હતા. જેનો ખર્ચ માત્ર ૯૫ કરોડ હતો. તેનો હેતુ ઉપગ્રહ ખર્ચ ઘટાડવો અને આ ફરીથી વાપરી પ્રક્ષેપણ વાહન બનાવવાનો હતો.

• **આર્યભટ્ટ, 1975:**

- આર્યભટ્ટ ભારતનો પ્રથમ ઉપગ્રહ છે અને વિખ્યાત ખગોળશાસ્ત્રી પરથી તેનું નામ આપવામાં આવ્યું હતું. તે અવકાશયાન સંપૂર્ણપણે ભારતને અવકાશી મિશનમાં અનેક મહાન સિદ્ધિ તરફ લઈ જવા તરફનું પ્રથમ પગલું હતું.

જવાબ 4

આગામી વર્ષોમાં "4 થી ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ" ના આગમન સાથે "નવીન શોધ" વિકાસ માટેનું મુખ્ય ચાલક બની રહેશે. તે "સર્જનાત્મક વિનાશ" ની ગતિ માટે અભૂતપૂર્વ ચોકીદાર બની રહેશે. જેથી બૌદ્ધિક સંપદા અધિકારો એટલે કે "નવીન શોધ" માટેનું માળખું સમજવા માટે મહત્વનું બની જાય છે. તે "નવીન શોધ" ને ઉત્તેજન આપવા માટે નીચેના કારણોસર અગત્યનું છે.

1. **ખર્ચની પુનઃ પ્રાપ્તિ:** તે સંશોધનકાર માટે વિશિષ્ટ નાણાકીય અધિકારો આપીને સંશોધન માટે થયેલ ખર્ચને પુનઃપ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરે છે.
2. **સાહસ:** IPR સાહસિકતાને પ્રોત્સાહન આપે છે ખાસ કરીને ભારતમાં નોકરીઓ ઉભી કરવાની ખુબ જ મોટી જરૂરિયાત હોય અને સ્ટાર્ટ અપ ઇન્ડીયા, સ્ટેન્ડ અપ ઇન્ડીયા અને અટલ પેન્શન યોજના જેવી યોજનાઓનું સફળ અમલીકરણ કરવાનું હોય.
3. **નાણા વ્યવસ્થા:** મજબૂત IPR નવી શોધ માટે ખૂબ જ ઇચ્છિત છે કારણ કે તે નાણાકીય ધીરાણને આકર્ષે છે.

4. આગળની શોધ: “નવીન શોધ” માં ગુઢ લક્ષણિકતાઓ રહેલી છે જે ભવિષ્યની બીજી નવી શોધો માટે માટેનો માર્ગ પ્રશસ્ત કરે છે અને નવીનીકરણ માટેનું જરૂરી વાતાવરણ ઉભું કરે છે.

જવાબ 5.

ભારતમાં જમીન સુધારણા: -

જમીન સુધારણાની પ્રક્રિયા આઝાદી પછી મૂળભૂત રીતે બે વ્યાપક તબક્કાઓમાં થઈ હતી.

1. પ્રથમ તબક્કો જે સંસ્થાકીય સુધારા તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે તેની શરૂઆત આઝાદી પછી થઈ અને 1960 ના દાયકાની શરૂઆત સુધી ચાલુ રહી જેના લક્ષણો નીચેની બાબતો પર કેન્દ્રીત હતા:
  - જમીનદારો અને જાગીરદારો જેવા મધ્યસ્થીઓની નાબૂદી.
  - ગણોત સુધારાઓ દ્વારા ગણોતને સુરક્ષા પુરી પાડવી, ભાડામાં ઘટાડો અને ગણોતને માલિકી અધિકારો આપવા.
  - જમીન ધારણ હકો પર નિયંત્રણ
  - સહકારીકરણ અને સમુદાય વિકાસ કાર્યક્રમો.
2. બીજો તબક્કો 1960ના દાયકાના મધ્ય અથવા તેના પછી શરૂ થયો જે ધીમે ધીમે હરિયાણા ક્રાંતિમાં પરીણમ્યો અને તે તકનીકી સુધારાના તબક્કા તરીકે જોવામાં આવે છે.

જવાબ 6

અતિશય ઇનપુટ સબસીડી કૃષિ સિસ્ટમ પ્રતિકૂળ અસર કરે છે: -

- ભારતમાં ખેડૂતોને આધાર આપવા માટે મુખ્ય નીતિગત સાધનો ખાતર સબસીડી, વીજળીમાં સબસીડી, કૃષિ ધિરાણ અને પાક વીમો વગેરે ઇનપુટ તરફ અને લોન માફી અને ટેકાના ભાવ વગેરે આઉટપુટ તરફ આપવામાં આવે છે. પરંતુ તાજેતરમાં ઓઇસીડી અને ICRIER દ્વારા સંયુક્તપણે કરવામાં આવેલ અભ્યાસમાં મુજબ એવો અંદાજ છે કે ભારતમાં વેપાર અને માર્કેટિંગ નીતિઓ ભારતીય ખેડૂતો માટે એક ખુબ જ નકારાત્મક ભાવ આપવામાં આવે છે.

- ઓઇસીડીના અભ્યાસ મુજબ ભારત માટે 2000-01 માટે 2016-17 સમયગાળા માટે નિર્માતા આધાર અંદાજ (PSE) કુલ ખેત ઉત્પાદો માટે 14% જેટલા ઋણાત્મક છે, જેના મુખ્ય કારણો પ્રતિબંધક નીતિઓ (લઘુત્તમ નિકાસ ભાવ, નિકાસ પ્રતિબંધ અથવા નિકાસ કર) અને સ્થાનિક માર્કેટિંગ નીતિઓ (એસેન્શિયલ કોમોડિટીઝ એક્ટ, એપીએમસી, વગેરે) છે.
- ઇનપુટ સબસિડી ઇનપુટ અતિ ઉપયોગમાં પરિણમ્યું છે. આ અતિ ઉપયોગને કારણે જમીન ધોવાણ, જમીન પોષક અસંતુલન, પર્યાવરણીય નુકસાન છે અને ભૂગર્ભજળ અવક્ષય જેવી સમસ્યાઓ ઉભે થઇ છે જેના તમામ કારણે ઇનપુટ્સની અસરકારકતામાં ઘટાડો થયો છે.
- વધુમાં, ઇનપુટ સબસિડી વધુ હોય તેવી વસ્તુઓના નિકાસને પ્રોત્સાહન મળે છે અને ઇનપુટ સબસિડી ઓછી હોય તેવી વસ્તુઓના નિકાસને પ્રોત્સાહન મળતુ નથી અને તે વેપારને વિપરીત અસર કરે છે.
- રોકાણ કરતાં આપવામાં આવેલ સબસિડી પર ખુબ જ નજીવો ફાયદો છે. પરિણામો દર્શાવે છે કે ખેતીવિષયક શોધ (સંશોધન અને શિક્ષણ) ખર્ચ, રસ્તાઓ અથવા શિક્ષણ માટે થતો ખર્ચ ગરીબી ઉન્મૂલન માટે કે ખેતી જીડીપીમાં થતું ખર્ચ કરતાં 5 થી 10 ગણો વધુ ખર્ચ થાય છે.
- સમય સાથે ઇનપુટ સબસિડીમાં ખુબ જ વધારો થતાં કૃષિક્ષેત્રમાં જાહેર રોકાણને સ્થગિત કરી દીધુ છે. અતિશય ઇનપુટ સબસિડી કૃષિ સિસ્ટમમાં મોટા પાયે બિનકાર્યક્ષમતા માટે કારણભુત છે. ઉદાહરણ તરીકે, યુરિયા પર આપવામાં આવતી ખાતર સબસિડીના કારણે જમીનના પોષક તત્વોમાં અસંતુલન ઉભુ થયુ છે. સિંચાઈ પર આપવામાં આવતી સબસિડીના કારણે પાણીના બિનકાર્યક્ષમ ઉપયોગમાં વધારો થયો છે. વીજળી પર આપવામાં આવતી ખુબ જ મોટી સબસિડીના કારણે ભુગર્ભજળનો ઉપયોગ ખુબ જ વધી ગયો છે. પાક ધીરાણના વ્યાજ પર આપવામાં આવતી સબસિડીના કારણે કૃષિ ધીરાણનો ઉપયોગ બિન-કૃષિ હેતુ માટે વધ્યો છે.

જવાબ 7.

વિનિવેશ:-

- વિનિવેશ અથવા વેચાણ, એ એક સરકારનુ ધંધાકીય કે વેચાણ કૃત્ય અથવા જેને વેચી શક્ય તેવી મિલકત અથવા પેટાકંપની અથવા જાહેર ક્ષેત્રનાં સાહસમાં સરકાર હિસ્સાની વેચાણ પ્રક્રિયાનો ઉલ્લેખ કરે છે.

વિનિવેશ શા માટે જરૂરી છે?

- વિનિવેશ તેના જાહેર ક્ષેત્રના ભારત સરકારના વિશાળ જાહેર દેવાને ભારતીય ખાનગી ક્ષેત્ર તરફ સ્થાનાંતરિત કરવા માટે પરવાનગી આપે છે. દેવું સ્થાનાંતર કરવાથી ભારત સરકારનું દેવું એકંદરે મોટા પ્રમાણમાં ઘટી જશે.
- વિનિવેશ જાહેર ક્ષેત્રનું નાણાકીય જોખમ ઘટવાથી કરેલ કરદાતાઓના નાણાં જોખમ ખાનગી ક્ષેત્ર તરફ સ્થાનાંતરિત કરશે જ્યાં ખાનગી હિતધારકો નાણાકીય જોખમ લઈ આગળ વધવા પ્રયત્નશીલ હોય છે.
- જાહેર ક્ષેત્રના સાહસોમાં કરેલ વિનિવેશ સરકાર માટે નાણા ભંડોળ ઊભું કરે છે જે સરકારને વર્તમાન ભૌતિક અને સામાજિક માળખાકીય સુધારવા માટે રોકાણમાં મદદરૂપ થઈ શકે છે
- સરકારી ક્ષેત્રોમાં તાત્કાલિક સહાયની જરૂર હોય ત્યાં વિનિવેશ જાહેર ક્ષેત્રના સાહસોના સંસાધનો જેવા કે માનવબળ, રિયલ એસ્ટેટ, તકનીકી અને કાર્યરત માળખાકીય જેવા સ્થાનોએ સ્થાનાંતર કરવામાં મદદરૂપ છે.
- માંદા જાહેર ક્ષેત્રના સાહસો: -
  - વિનિવેશ ખનગીકરણ દ્વારા ખોટ કરતાં જાહેર ક્ષેત્રના સાહસોને નફાકારક બનવા માટેની તક પુરી પાડે છે અથવા ખાનગી ક્ષેત્રની કંપનીઓ સાથે હરીફાઈમાં ટકી શકવાની ક્ષમતા ન હોય તો બંધ કરવા માટે મદદરૂપ નીવડે છે.
- ભારતમાં જાહેર ક્ષેત્રના સાહસો: ઉ.દા, હોટેલ ઉદ્યોગ ખાનગીકરણ દ્વારા વિવિધ ખાનગી ક્ષેત્રોમાં વધુ સ્પર્ધાત્મક વાતાવરણ ગ્રાહકોને વધુ ગુણવત્તાયુક્ત સેવાઓ પુરી પાડવા માટે ઉપયોગી છે.
- વિનિવેશ ભારતના નાગરિકો માટે માલિકીની ભાવના માટે પ્રોત્સાહન આપે છે અને ભારતમાં મૂડી બજારના વિકાસમાં પણ મદદ કરે છે.

જવાબ- 8:

વિશ્વ આર્થિક મંચના હાલના “જેન્ડર ગેપ” રીપોર્ટ દર્શાવે છે કે સમગ્ર વિશ્વમાં સ્ત્રીઓ આર્થિક ભાગીદારીમાં સ્ત્રીઓને જાતીય પુર્વગ્રહનો સામનો કરવો પડે છે. આ વલણ માત્ર વિકાસશીલ દેશોમાં જ નહીં પરંતુ વિકસિત દેશોમાં પણ જોવા મળે છે જે સ્ત્રીઓના માટે તકની અસમાનતા સામે આંગળી ચીંધે છે.

આર્થિક ભાગીદારી ક્ષેત્રમાં મહિલાઓ સાથે મુખ્યત્વે નીચેના ક્ષેત્રમાં ભેદભાવ રાખવામાં આવે છે.

- (1) કાર્યક્ષેત્રની ભાગીદારીમાં ભેદભાવ.
- (2) વેતન અસમાનતા.
- (3) વિકાસની તકોમાં અસમાનતા.

ઓઇસીડી એક અભ્યાસ દ્વારા નોંધે છે કે કાર્યક્ષેત્રમાં મહિલાઓની સમાન ભાગીદારીના અભાવના કારણે વિશ્વના જીડીપીમાં 13 ટ્રિલિયન ડોલરની આસપાસ નુકસાન થાય છે. આ ધંધાદારી સ્પર્ધાત્મકતામાં મહિલાઓની સમાન ભાગીદારીના અભાવના કારણો નીચે મુજબ છે.

1. પ્રતિભા/કૌશલ્ય નુકસાન: વિશ્વ મહિલાઓની વસ્તી લગભગ ફૂલ વસ્તીની અડધી છે જેથી તે ફૂલ માનવબળની અડધી પ્રતિભા/કૌશલ્ય ધરાવે છે. પરંતુ જાતીય ભેદભાવના કારણે આ પ્રતિભા/કૌશલ્ય વેડફાઇ જાય છે.
2. અન્ય પરિપ્રેક્ષ્ય: મહિલાઓ વિશ્વની ફૂલ વસ્તીની અડધી ગ્રાહકો પણ છે જેની જરૂરિયાતો પણ મહિલા કર્મચારીઓ દ્વારા સારી રીતે સમજી શકાય છે. પરંતુ જાતીય ભેદભાવના કારણે ધંધાના આ પરિપ્રેક્ષ્યનો અભાવ વર્તાય છે.
3. ઉચ્ચ કક્ષાનું નેતૃત્વ: જાતીય ભેદભાવના કારણે કોર્પોરેટ ઉચ્ચ કક્ષાએ મહિલાઓના નેતૃત્વને ગુમાવે છે અને તેમની સામે અસમર્થ પુરૂષ દ્વારા જગ્યા ભરવામાં આવે છે.
4. સફળ સ્ત્રી સાહસિકોએ સારા ધંધાકીય વાતાવરણમાં ખુબ જ ઉચ્ચ ક્ષમતાઓ પ્રદર્શીત કરી છે.

ઇન્દિરા નુયી, અરૂંધતી ભટ્ટાચાર્ય જેવી મહિલાઓ તેના ઉદાહરણ છે કે કોર્પોરેટ ક્ષેત્રમાં મહિલાઓને તક આપવામાં આવે તો તે ઉમદા કામગીરી બજાવી શકે છે. મહિલાઓની ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરવા માટે સક્રિય જોગવાઈઓની જરૂરિયાત છે. જી.ઇ.એસ અને સ્ટેન્ડ અપ ઇન્ડીયા વગેરે સ્ત્રી સાહસિકોને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ઉત્તમ પગલાં સાબિત થઇ શકે છે.

જવાબ-9:

અવકાશી કચરો:-

- અવકાશી કચરો એટલે નિષ્ક્રિય, અવકાશમાં કૃત્રિમ રીતે બનાવેલા પદાર્થોના સમૂહ માટે વપરાતો શબ્દ છે. ખાસ કરીને પૃથ્વીની પરીભ્રમણ કક્ષાના પરીપ્રેક્ષ્યમાં, જેમ કે એજુના ઉપગ્રહો અને અને વપરાઈ ચુકેલા રોકેટ. તેમાં વિઘટન, ધોવાણ અને અથડામણના કારણે છુટા પડેલા ટુકડાઓનો સમાવેશ થાય છે.
- અવકાશી કચરાનો સ્ત્રોત મૂત અવકાશયાન, ખોવાયેલા સાધનો, રોકેટ બુસ્ટર, શસ્ત્રો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે
- ખતરો:-
  - અવકાશી કચરો સક્રિય ઉપગ્રહો, માનવરહિત અવકાશયાન વગેરે માટે ખતરારૂપ છે.
  - આંતરરાષ્ટ્રીય અવકાશ સ્ટેશન:-

- જોકે આંતરરાષ્ટ્રીય અવકાશ સ્ટેશન અવકાશી કચરા સામે રક્ષણ માટે વ્હીપલ કવચ છે પરંતુ નાના કચરા સામે અમુક ભાગ (ખાસ કરીને તેના સૌર પેનલ્સ) સરળતાથી સુરક્ષિત કરી શકાતી નથી.
- પરંતુ ત્યાં પણ કેસલર સિન્ડ્રોમ અથવા કેસલર અસરનો ખતરો રહેલો છે, જ્યાં કચરાનો એક ભાગ ભાગ તુટીને બીજા સાથે અથડાય છે અને તેનું પુનરાવર્તન થાય છે અને તે અંતમાં ઉપગ્રહોની આખી ભ્રમણ કક્ષાને પ્રદુષિત કરે છે.

જવાબ-10:

બ્લોકચેઇન ટેકનોલોજી મૂળભુત રીતે અજ્ઞાત ડિજિટલ વ્યવહારોને અજ્ઞાન લેવડ દેવડના વ્યવહારોની નોંધ રાખવા માટે વિકસિત કરવામાં આવી હતી. બ્લોકચેઇન એક સુરક્ષિત ડિજિટલ ખાતાવહી છે જે એક વાર નોંધ થયા બાદ બધા જ વપરાશકર્તાઓની નોંધ રાખે છે જેને નાબુદ કરી શકાતી નથી.

બ્લોકચેઇન ટેકનોલોજીના શક્ય ઉપયોગો:

- 1) બ્લોકચેઇન ટેકનોલોજી રશિયા અને આંધ્રપ્રદેશની જેમ જમીન રેકોર્ડ રાખવા અને રજિસ્ટ્રી સિસ્ટમમાં વાપરી શકાય છે.
- 2) બ્લોકચેઇન કોન્ટ્રાક્ટ્સ પદ્ધતિમાં ઉપયોગ કરી શકાય છે જેથી છેતરપિંડીનું જોખમ ઘટાડી શકાય અને કરારમાં વિશ્વસનીયતા અને ચોકસાઈ લાવી શકાય છે.
- 3) તે આરોગ્ય વીમા માટે વાપરી શકાય છે કે જે ખોટા દાખલ કરવામાં આવતા વીમા દાવાઓ સામે જોખમ ઘટાડી શકે છે.
- 4) બ્લોકચેઇન પંજાબ નેશનલ બેન્ક જેવી છેતરપિંડી ભવિષ્યમાં થતી અટકાવવામાં મદદરૂપ થઈ શકે છે.
- 5) ન્યાયતંત્ર અને ચૂંટણી પંચ જેવી સંસ્થાઓના કાર્યો મજબુત કરવા બ્લોકચેઇન ટેકનોલોજી અત્યંત મદદરૂપ થઈ શકે છે.
- 6) તે બૌદ્ધિક સંપદા રજિસ્ટ્રી જાળવી રાખવામાં મદદરૂપ થઈ શકે છે.
- 7) તે સંવેદનશીલ મહિતી જેવી કે જન્મ અને મૃત્યુના રેકર્ડ, ક્રિમિનલ રેકોર્ડ્સ, આધાર સંલગ્ન રેકર્ડ, વગેરે માટે ૧૦૦% ફૂલ-પૂર્ણ સિસ્ટમ વિકસાવી સિસ્ટમમાં વધુ પારદર્શકતા લાવી શકશે.
- 8) તે વિઝા અને પાસપોર્ટ રેકોર્ડ જાળવવા મદદરૂપ બની શકે છે.

જવાબ-11.

- રાષ્ટ્રની ઊર્જા જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા તથા ભારતમાં ઊર્જા ક્ષેત્રનો ઉકેલ લાવવા પુનઃપ્રાપ્ય ઊર્જાના સમસ્યાના ઉકેલનો એક અભિન્ન ભાગ તરીકે ઉભરી આવ્યો છે .
- ભારતમાં પુનઃપ્રાપ્ય ઊર્જાના ક્ષેત્રમાં 175 GW લક્ષ્યાંક 2022 સુધીમાં પ્રાપ્ત કરવા માટે ભારતીય ઊર્જા ક્ષેત્રમાં પુનઃપ્રાપ્ય ઊર્જાની ઘણી જરૂરિયાત રહેલી છે.

તાજેતરની પહેલ

- નવી અને નવીનીકરણીય ઊર્જા મંત્રાલયે સ્વચ્છ ઊર્જા ભવિષ્ય માટે અનેક પગલાં લીધાં છે અને વિશ્વની સૌથી મોટી નવીનીકરણ ક્ષમતા વિસ્તરણ કાર્યક્રમ અપનાવી રહ્યું છે.
- માર્ચ 2018 સુધીમાં, નવીનીકરણીય ઊર્જાની 37.33 GW ક્ષમતા ઉમેરવામાં આવી છે અને છેલ્લાં ચાર વર્ષમાં કુલ 69 GW નવીનીકરણીય ઊર્જા સ્થાપિત ક્ષમતા છે.
- વર્ષ 2022 સુધીમાં 175 GW ના લક્ષ્યાંકને પ્રાપ્ત કરવા માટે, મંત્રાલયે કેટલીક યોજનાઓ શરૂ કરી છે જેવી કે પવન-સોલર હાઇબ્રિડ પાવર પ્રોજેક્ટ્સનો વિકાસ, બાયોમાસ પાવર અને બગાસે કોજેનરેશન, ઉદ્યોગો માટે બાયોમાસ ગેસિફાયર, સૌર ઉદ્યાનોના વિકાસ માટે યોજના અને અલ્ટ્રા મેગા સોલર પાવર પ્રોજેક્ટ્સ, નહેર કાંઠા અને નહેરની ઉપર અને બાયોગેસ આધારિત ગ્રિડ પર ગ્રિડ કનેક્ટ કરેલા સૌર પીવી પાવર પ્લાન્ટ્સ વીજ ઉત્પાદન કાર્યક્રમ.
- સૌર અને પવન શક્તિ: -
  - બધી યોજનાઓમાં મુખ્ય, રાષ્ટ્રીય સૌર મિશન એ સૌથી મહત્વાકાંક્ષી કાર્યક્રમ છે જેનું લક્ષ્ય સૌર-ઊર્જાને પ્રોત્સાહન આપવાનું છે જેનો ઉદ્દેશ સોલર ઊર્જા ઉત્પાદન ખર્ચને કોલસા / ગેસ આધારિત વીજ ઉત્પાદનના સ્તર સુધી ઘટાડવાનો છે.
  - સૌર અને પવન ઊર્જા માટે નવીનીકરણીય ક્ષેત્રમાં ઐતિહાસિક રીતે ઓછી ટેરિફ લાદીને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવી રહ્યું છે
  - સૌર પાર્ક્સ અને અલ્ટ્રા મેગા સોલર પાવર પ્રોજેક્ટ્સના વિકાસ માટે યોજનાની ક્ષમતા 20 GW થી 40 GW સુધી વધારવામાં આવી છે.

- બંધકામ પેટા કાયદામાં સુધારા કરી નવા બાંધકામ માટે છત ઉપર સૌર પેનલો લગાવવાની ફરજિયાત જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને ઘર લોનમાં પણ બેંક દ્વારા તેને ઘરનો ભાગ તરીકે ગણવામાં આવશે.
- છે સ્માર્ટ શહેરોનો વિકાસ માટેની માર્ગદર્શિકા હેઠળ ઘરની છત પર સોલર-સિસ્ટમ અને 10% નવીનીકરણીય ઊર્જાની જોગવાઈ ફરજિયાત બનાવાઈ છે.
- સોલર પ્રોજેક્ટ સ્થાપવા માટે ઇક્વિટીનું સંચાલન કરવા માટે ટેક્સ ફ્રી સોલર બોન્ડ્સને પ્રોત્સાહન આપવું.
- સોલર પાવર ખરીદવા માટે ટેરિફ આધારિત સ્પર્ધાત્મક બિડિંગ પ્રક્રિયા.
- લાયકાતવાળી ટેકનિકલ કર્મચારીઓની રચના માટે સૂર્ય-મિત્ર કાર્યક્રમ.
- ગુજરાત સરકારે સૂર્યશક્તિની શરૂઆત કરી કિસાન યોજના (સ્કાય) હેઠળ, જે હેઠળ પેનલ્સ 12,000 થી વધુ ખેડૂતોને ગ્રીડ કનેક્ટેડ સોલર પૂરા પાડવામાં આવશે જેઓ પાસે સિંચાઈ હેતુ માટે નિયમિત વીજ જોડાણો હોય.
  - આ દેશમાં પહેલી વખત છે કે ખેડૂતો સૌર ઊર્જા ઉત્પન્ન કરી શકશે, જેટલું જરૂરી છે તેટલું જ વાપરી શકશે અને બાકીની ઊર્જાનું વેચાણ પણ કરી શકશે.
  - આ પ્રોજેક્ટનો સૌથી મોટો ફાયદો એ છે કે, ખેડૂતો સૌર પેનલ્સ દ્વારા આવશ્યક આવશ્યક વીજળીનો ઉપયોગ કર્યા પછી, સરકારને વધારાની વીજળી વેચી શકે છે અને તેમાં સારી આવક મેળવી શકે છે.

• પવન ઊર્જા:-

- પવન શક્તિ સ્થાપિત ક્ષમતાના સંદર્ભમાં, ભારત વૈશ્વિક સ્તરે ચીન, યુએસએ અને જર્મની પછી વૈશ્વિક સ્તરે 4 સ્થાન પર છે.
- ભારત પાસે લાંબો દરિયાકિનારો છે જ્યાં પવન ઊર્જા શક્તિ વિકસાવવા માટેની સારી શક્યતા છે. કેબિનેટ દ્વારા નેશનલ ઓફશોર વિન્ડ એનર્જી પોલિસીને મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

• બાયો-એનર્જી

- બાયોમાસ પાવર પ્રોજેક્ટ માટે કેન્દ્રીય નાણાંકીય સહાયમાં બાયોમાસ ગેસિફિકેશન અને બગાસ કોજનરેશન સામેલ છે.
- કેપ્ટિવ પાવર જનરેશન માટે ઓફ-ગ્રીડ બાયોગાસ પાવર પ્રોજેક્ટને પ્રોત્સાહન.
- બાયોગેસ અને ખાતર વ્યવસ્થાપન કાર્યક્રમ (એનબીએમએમપી) હેઠળ મુખ્યત્વે ગ્રામીણ અને અર્ધ-શહેરી પરિવારો માટે નાના કદના બાયોગેસ પ્લાન્ટ.

• ટેરીફ નીતિમાં સુધારા:

- માર્ચ 2022 સુધીમાં સૌર નવીનીકરણીય ખરીદીમાં 8% સુધીનો વધારો.
- નવી કોલસા / લિગ્નાઇટ આધારિત થર્મલ પ્લાન્ટ માટે નવીનીકરણીય ઊર્જાનો વિકાસ.
- સોલર અને પવન શક્તિ માટે ઇન્ટર-સ્ટેટ ટ્રાન્સમિશન ચાર્જને નાબુદ કરી દેવું.
- સરકાર જનરેશન આધારિત પ્રોત્સાહન, મૂડી અને વ્યાજ સબસિડી, ભંડોળ, રાહત દરે નાણા, રાજકોષીય પ્રોત્સાહનો વગેરે દ્વારા વિવિધ યોજનાઓને નાણાકીય સહાય પૂરી પાડે છે.
- મંત્રાલયે નવીનીકૃત ઊર્જાની ખરીદી (આરપીઓ) અને પુનઃપ્રાપ્ય ઊર્જાના ઉત્પાદન, ઇન્ટિગ્રેટેડ પાવર ડેવલપમેન્ટ સ્કીમ(આઇપીડીએસ) દ્વારા નેટ-મીટરિંગ ફરજિયાત બનાવવા માટે વીજ વિતરણ કંપનીઓને પ્રોત્સાહન, લક્ષ્ય હાંસલ કરવા માટે દ્વિપક્ષીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય દાતાઓ તેમજ ગ્રીન ક્લાયમેટથી ભંડોળ ઊભું કરવું કરવું વગેરે પગલાઓ અમલમાં મુક્યા છે.
- અન્ય પહેલ
  - ઇન્ટરનેશનલ સોલાર એલાયન્સ (આઇએસએ) ની રચના જે ડિસેમ્બર 2017 માં કાયદેસરની સંસ્થા બની. ભારત આંતરરાષ્ટ્રીય રીન્યુએબલ કોમ્યુનિટીમાં ફાન્સ સાથે અગ્રણી ભૂમિકા ભજવી રહ્યું છે અને ભારતમાં તેનું મુખ્ય મથક સ્થાપવામાં આવ્યું છે .
  - સૌર આધારિત અને બાયોમાસ આધારિત પાવર જનરેટર, પવન શક્તિ જેવા ઉદ્દેશ્યો માટે બેંક લોન્સ સિસ્ટમો, માઇક્રો-હાઇડ્રો પાવર અને નવીનીકરણીય ઊર્જા આધારિત શેરી પ્રકાશ વ્યવસ્થા અને દૂરસ્થ માટે ગ્રામ વીજળીકરણ.
  - નવીનીકરણીય ઊર્જા ઉત્પન્ન અને વિતરણ યોજનાઓ માટે સ્વચાલિત રૂટ હેઠળ 100% સુધીની વિદેશી ડાયરેક્ટ ઇન્વેસ્ટમેન્ટની પરવાનગી છે.

ચિંતાઓ: -

- વેપાર સંબંધિત મુદ્દાઓ
  - વિરોધી સ્પર્ધાત્મક અસરો ધરાવતા વેપાર ઉપાયોને અમલમાં મૂકવું એ સામાન્ય બની ગયું છે, જેમાં સ્વચ્છ ઊર્જા તેની સૌથી નવી પીડિત બની રહી છે. આવા પગલા ઊંચા ટેરિફમાં પરિણમશે અને પહેલાથી જ આર્થિક રીતે નબળી અને સંશયાત્મક ઉપયોગિતાઓ માટે સોલર પાવર ઓછી આકર્ષક બનાવશે.
- વૈશ્વિક વેપાર શાસન સાથે પાલન
  - વૈશ્વિક વેપાર શાસન સાથે ભારત સુસંગત રહે તે મહત્વપૂર્ણ છે

○ ધરેલું સૌર ઉત્પાદકોની ચિંતાઓને સમર્થન આપવા માટે અગાઉના પગલાં દાખલા તરીકે, ધરેલું સામગ્રી આવશ્યકતા અથવા ડીસીઆર સ્કીમ)વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઇઝેશન (ડબલ્યુટીઓ)માં (પડકારવામાં આવ્યા હતા.

• આંતર મંત્રાલય સંઘર્ષ: -

○ ભારતના સૌર ક્ષેત્ર હાલમાં આંતર-મંત્રી કોસ ફાયરમાં પકડાય છે

○ નવી અને નવીનીકરણીય ઉર્જા મંત્રાલયને વન અને પર્યાવરણ મંત્રાલય દ્વારા રજૂ કરાયેલા મુદ્દાઓ સાથે સંકળાયેલા છે: સોલર પેનલ્સનું વિદ્યુત મોટર્સ તરીકે ફરીથી વર્ગીકરણ (વર્તમાન વર્ગીકરણ એ પ્રકાશશીલ સેમિકન્ડક્ટર ડિવાઇસ છે), આયાતકારો પર વધારાની ફરજો અને ઉપાડ લાદવામાં આવે છે.

• ગ્રામીણ વિદ્યુતિકરણ નિગમ એક ઉર્જા જરૂરિયાત પૂરી કરવામાં મદદ કરે છે, પરંતુ યોગ્ય સમયે જરૂરીયાતને પહોંચી વળવામાં મદદ કરતું નથી, જે ભારત માટે મુખ્ય પડકાર છે.

• પેનલ ગુણવત્તા / જીવનકાળ (ખાસ કરીને ગરમ ભારતીય વાતાવરણમાં), અને ખર્ચમાં ઘટાડો થવાનું ચાલુ રહેશે કે કેમ (તાજેતરમાં જ ચીની મોડ્યુલ સપ્લાયર્સે ભાવમાં વધારો કર્યો છે, નીચેના વલણના વર્ષોને પાછો ફેરવી દીધો છે અને સતત કિંમતો ઘટાડીને તાજેતરની બિડને જોખમમાં મૂકી દિધી છે).

• ભારતમાં કોમર્શિયલ બેંકો ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર માટે ફાઇનાન્સિંગનું મુખ્ય સ્રોત છે. પરંતુ આ બેંકો વિકસિત રાષ્ટ્રો કરતા ઘણા વધારે ઉંચા દરે લોન આપે છે.

• જમીનની ઉપલબ્ધતા પણ આ ક્ષેત્ર માટે મોટો અવરોધ છે. ભારતમાં સામાન્ય રીતે જમીનને વિભાજિત કરવામાં આવે છે અને રેકોર્ડ્સ ઉપલબ્ધ હોતા નથી.

• સૌર પાવર પ્લાન્ટમાં પેદા થતી વીજળીના પ્રસાર માટે ઇવેક્યુએશન સિસ્ટમ્સ હજુ પણ સંપૂર્ણપણે સજ્જ નથી.

ભવિષ્યની રાહ: -

• વિકાસકર્તાઓ અને ઉત્પાદકોને તેમની જરૂરિયાતોને સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કરવાની જરૂર છે અને નીતિઓને વધુ સ્પષ્ટ બનાવવા માટે માંગણી કરવાની જરૂર છે.

• ઉદ્યોગના વ્યાપક હિતોની અવગણના કર્યા વિના દરેક હિતધારકોએ મુખ્ય ચિંતાઓને રજૂ કરવા ઉદ્યોગોની એકીકૃત રજૂઆતની જરૂર છે.

• મહત્વના ખનિજોના અસરકારક સોર્સિંગ અને આર એન્ડ ડીમાં રોકાણ જેવા મુદ્દા પર ભારતે વ્યાપક વ્યૂહરચનાની જરૂર પડશે.

- સ્વચ્છ ઊર્જા ભંડોળ, ઉત્પાદન આધારિત પ્રોત્સાહન લીંક લોન ચુકવણી અને ગ્રીન બોન્ડ જેવા નવીન ફાઇનાન્સિંગ પગલાં આ ક્ષેત્રની નાણાકીય જરૂરિયાતોને દૂર કરવા એક ઉકેલ બની શકે છે.

નિષ્કર્ષ: -

- નવી ઊર્જા વિકલ્પો તરફ જવાનું એ સમયની માંગ છે જે કુદરતી સંસાધનોના અનિશ્ચિત શોષણને અટકાવી શકે છે અને આવનારા સમયમાં સસ્તું અને ટકાઉ ઊર્જા સુધી પહોંચ સુનિશ્ચિત કરી શકે છે.

જવાબ 12

ભારતને વિશ્વનો સૌથી મોટો વિકાસશીલ અર્થતંત્ર ગણવામાં આવે છે. આ વિકાસની હરીફાઈમાં ભારતને પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે ઉચ્ચ પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ અને તેને થઈ રહેલા નુકસાનને મર્યાદિત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

ભારતને તેની આર્થિક વૃદ્ધિ અને પર્યાવરણીય ટકાઉપણું વચ્ચે સંતુલન બનાવવું જોઈએ કારણ કે :

1. પર્યાવરણને વિષે ચિંતાઓ કર્યા વગર આર્થિક વૃદ્ધિની ભવિષ્યમાં મોટી કિંમત ચુકવવી પડશે જે ચીન જેવા કેટલાક ઝડપથી વિકાસ પામતા દેશો સાથે જોવામાં આવે છે.
2. ભારત હજી પણ આગળ વધી રહ્યું છે તેથી તે પાછળથી સુધરાત્મક પગલાંઓ લેવાને બદલે શરૂઆતથી જ નવી ઇકો ફ્રેન્ડલી ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવો હિતાવહ છે.
3. ભારત કાર્બન ડાયોક્સાઇડનું ત્રીજું સૌથી વધુ ઉત્પાદક છે, તેથી તેને તેના ઉત્સર્જનને અંકુશમાં લેવાની જરૂર છે જેથી તે આઇડીસીના નિયમોનું પાલન સુનિશ્ચિત કરી શકે.
4. સી.ઓ.પી.ડી. જેવા શ્વસન રોગોના વિકાસના વધતા જોખમને ઘટાડવું જરૂરી છે કેમ કે આપણા કેટલાક શહેરોમાં પ્રદૂષકોનું ઊંચું પ્રમાણ છે.

ભારત તેના આર્થિક વિકાસ અને પર્યાવરણ ટકાઉપણું સંચાલન કરી શકે છે :

1. જે આપણા પર્યાવરણીય કાયદાઓનું પાલન યોગ્ય રીતે નથી કરતી તેવી સંસ્થાઓ સામે કડક પગલાં લેવા જોઈએ.
2. પ્રારંભિક તબક્કામાં બિન સુસંગત સંસ્થાને ઓળખવા માટે તેના દેખરેખતંત્રને મજબૂત બનાવવું.
3. પ્રદૂષકો અને ને તેનાથી થતા રોગોની હાનિકારક અસરો વિશે લોકોને જગરૂક બનાવવા.
4. વધુ પર્યાવરણીય મૈત્રીપૂર્ણ ટેકનોલોજી વિકસાવવા માટે આર એન્ડ ડીને ઉત્તેજન આપવું.
5. વધુ ઊર્જા જરૂરીયાતોને પરિપૂર્ણ કરવા માટે વધુ નવીનતમ સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરવો.

સમસ્યાનો સ્વીકાર કરવા અને સંમિશ્રિત પ્રયાસો સાથે સંબોધન કરવા અને પર્યાવરણલક્ષી તકનીકી તકનીકોના વિકાસમાં આપણા નવીન વિચારધારકોને દિશા નિર્દેશ આપવા તે સમયની જરૂર

છે. પર્યાવરણના મુદ્દાઓને એક સાથે સંબોધિત કરવું જ જોઈએ કારણ કે આપણે વિકાસના માર્ગે આગળ વધીએ છીએ.

જવાબ 13

પૃષ્ઠભૂમિ:-

- કુદરતી આપત્તિઓથી વૈશ્વિક આર્થિક નુકસાન ૧૯૮૦ના દાયકામાં વાર્ષિક સરેરાશ 50 અબજ ડોલરથી વધીને 2000 ના દાયકામાં વાર્ષિક સરેરાશ આશરે \$ 200 અબજ થઈ ગયું છે.

ભારતનો પ્રતિક્રિયાશીલ અભિગમ: -

- કુદરતી આપત્તિઓ હવામાનના બદલાવને કારણે વધી રહી છે જે માનવસર્જિત પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા થાય છે. સરકાર અને વ્યવસાયકારોની સામુહિક નિષ્ફળતાના કારણે વાતાવરણીય પરિવર્તનના પુરાવા હોવા છતાં, નિર્માણમાં સ્થિતિસ્થાપક તકેદારીના અભાવે વિનાશની અસરમાં વધારો થયો છે.
- તમામ સલામતી માર્ગદર્શિકાઓ, નિવાસો, ફેક્ટરીઓ અને ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર સુવિધાઓની અવગણના કરીને એવા વિસ્તારોમાં મકાન નિર્માણ કરવામાં આવે છે જે પૂર જેવા કુદરતી જોખમો માટે સંભવિત રૂપે જોખમી છે.
- ઉત્તરાખંડમાં 2013માં અને કાશ્મીરમાં 2014 માં પૂર બાદ જે આ બે રાજ્યોમાં આગાહી સ્ટેશનો સ્થાપવામાં આવ્યા હતાં તે અંગે ઘણાં બધા પ્રશ્નો ઉઠાવવામાં. ત્યારબાદ બધાં જ પૂર સંભવિત રાજ્યો માટે પણ નવા પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા, પરંતુ તે સફળ થયા નહીં.
- આપત્તિ વ્યવસ્થાપન યોજના કાગળ પર અસ્તિત્વ ધરાવે છે, પરંતુ અમલીકરણ એ એક પડકાર છે.
  - સરકાર દ્વારા સજ્જતા અભિગમ તરફના ફેરફારને ધ્યાનમાં રાખીને, દેશના મોટાભાગના ભાગો સક્રિય પ્રતિકાર, શમન અને સજ્જતા માર્ગને બદલે આપત્તિ વ્યવસ્થાપનમાં રાહત-કેન્દ્રિત અભિગમને અનુસરવાનું ચાલુ રાખે છે.
- ભારત સરકારના ગૃહ અને શહેરી ગરીબી નિવારણ મંત્રાલય દ્વારા આપત્તિ અને નબળાઈની રૂપરેખાઓમાં પવન અને ચક્રવાત, ધરતીકંપો અને પૂરને આપત્તિના જોખમો તરીકે ઓળખે છે. હવામાન અને વાતાવરણીય અતિશયોક્તિઓ અને સંકળાયેલ પાકના નુકસાન અથવા જીવનની હાનિ અથવા આરોગ્યના જોખમો વગેરેને નુકસાનની માહિતિમાં અપડેટ કરવામાં આવ્યાં છે તે સ્પષ્ટ નથી.

વધુ સક્રિય અભિગમની જરૂર છે :-

- પુનર્નિર્માણ પ્રયત્નોમાં પુનઃનિર્માણ વધુ સારી રીતે કરવાની જરૂર છે. કેરાલામાં થયેલ ઘટના બાદ, પવન-અને પાણી-પ્રતિરોધક સામગ્રી સાથે બાંધકામ કરવું ફરજિયાત બનાવવું જોઈએ.

- લોકોને દૂર ખસેડવાની જરૂર છે. 2015 ના પૂર દરમિયાન, ચેન્નાઈમાં શહેરી વિકાસની અવગણનાની કિંમતને સમજાવી હતી.
- પ્રારંભિક ચેતવણી મહત્વપૂર્ણ છે. આ સિસ્ટમના કારણે, ચક્રવાત ફેઇલીન (2013) એ ઓડિશામાં 40 કરતા ઓછા લોકોનો ભોગ લીધો હતો. કેરળમાં, રાષ્ટ્રીય હવામાન સેવાઓથી કોઈ સમયસર આગાહી કરવામાં આવી નહોતી. રાજ્યને વિશ્વસનીય પૂર આગાહી કરવાની ક્ષમતાની જરૂર છે.
- નબળી પરિસ્થિતિકીમાં ખોદકામ અને ખાણકામના નિયમોનું સખ્ત અમલીકરણ કરવાની જરૂર છે. વનનાબૂદીથી કેરળના પૂર અને કાદવના પ્રભાવની અસરો વધુ ખરાબ થઈ, જે પશ્ચિમ ઘાટના ઇકોલોજી નિષ્ણાત પેનલ 2011 ની અહેવાલમાં ચેતવણી આપવામાં આવી હતી.
- વાતાવરણની અસર નિશ્ચિત નથી. ભારે વરસાદવાળા વિસ્તારોમાં ભારે દુષ્કાળની પણ સંભાવનાઓ રહેલી છે.
- પૂર આગાહી માટેના બિન-માળખાગત પગલાં પૂર પ્રાદેશિક વિસ્તારોમાં પ્રારંભિક ચેતવણી પ્રદાન કરે છે તે પૂર વ્યવસ્થાપન માટે સફળ પુરવાર થઈ છે. સત્તાવાળાઓ, મુખ્ય હિસ્સેદારો અને સમુદાયોને આ સુવિધાઓથી પ્રાપ્ત માહિતી પર કાર્યવાહી કરવામાં તાલીમ આપવામાં આવે ત્યાં સુધી જમીન પર હાઇ-ટેક ચેતવણી સિસ્ટમ્સ ઉપયોગી રહેશે નહીં.
- જોખમો, નબળાઈઓ અને સંસાધનોને મેપિંગ કરવા માટે વિવિધ હિસ્સેદારોને એકસાથે આવવાની જરૂર છે, ડ્રિલ્સનું આયોજન કરવું અને ક્ષમતા નિર્માણ કરવું જેવા નિયમિત સજ્જતા ક્રિયાઓ, કટોકટી યોજનાઓ વિકસાવવી અને અપડેટ કરવા, સ્થાનિક સ્તરે સંસાધનોની ઉપલબ્ધતા તપાસવી અને પ્રારંભિક ચેતવણી સૂચનાઓ પર કાર્ય કરવું.
- જ્યારે સરકાર સજ્જતા અને પ્રતિક્રિયા માટે સિસ્ટમ્સ અને મિકેનિઝમ્સને મજબૂત બનાવવા તરફ કામ કરે છે, ત્યારે સમાજ સ્તર પર, આપત્તિ સજ્જતા માટે નાગરિક સમાજની ભૂમિકા ઘણી મહત્વની છે.
- સમગ્ર દેશમાં આપત્તિ સજ્જતા અને નિવારણ માટે પગલાં લેવાની જરૂર છે, પછી ભલે કોઈ રાજ્યમાં કોઈ આપત્તિની અસર થઈ હોય કે નહીં. ભારતને એક સહયોગી અભિગમ અપનાવવાની જરૂર છે, જ્યાં સરકાર, કોર્પોરેશનો, એકેડેમી, નાગરિક સમાજો અને સમુદાયોની ભૂમિકા ઓળખી કાઢવામાં આવે અને બધા હિતધારકો આપત્તિની સ્થિતિસ્થાપકતા પ્રાપ્ત કરવા માટે સાથે મળીને કાર્ય કરે.
- સમુદાયો, સ્થાનિક, રાજ્ય અને કેન્દ્ર સરકારો, ખાનગી ક્ષેત્રો, ધાર્મિક અને સામાજિક બિન-સરકારી સંગઠનો વચ્ચે આપત્તિ પૂર્વ અને પછીના સંદર્ભમાં કોસ સેક્ટર સહયોગની જરૂર છે અને તે માટે આપત્તિ પુનઃપ્રાપ્તિ માળખું મજબૂત હોવું આવશ્યક છે.
- એક વધારાનો પરિબલ જે આપત્તિના પુનઃપ્રાપ્તિમાં સખ્ત રીતે ઉમેરાવો આવશ્યક છે તે આરોગ્ય ક્ષેત્રની પૂર્વ-અને પછીની-પુનઃપ્રાપ્તિ વ્યૂહરચનાઓ અને નિર્ણયોમાં એકીકરણ છે.

○ ભારતની પૂર્વ અને પછી આપત્તિ પછીની સ્થિતિસ્થાપકતાને વધારવા માટે કોઈપણ નીતિઓ અને વ્યૂહરચનાઓએ કુદરતી અને કૃત્રિમ વાતાવરણ અને સામાજિક આર્થિક સિસ્ટમો પર પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

○ આ વ્યૂહરચનાઓના તમામ અમલીકરણોએ તંદુરસ્ત, સ્થિતિસ્થાપક અને ટકાઉ સમુદાયોમાં ઝડપી પોસ્ટ-ડિઝાસ્ટર તરફ લઇ જવા માટે પૂર્વ-આપત્તિ યોજનાની બનાવવી આવશ્યક છે.

○ તંદુરસ્ત, વધુ સ્થિતિસ્થાપક અને ટકાઉ સમુદાયો વગેરે સચુંકત લક્ષ્ય સિધ્ધ કરવા જોખમની આકરણી, જોખમ, નબળાઈ અને સ્થિતિસ્થાપકતાના મૂલ્યાંકન માટે જ્ઞાન, ડેટા અને સંશોધન જરૂરિયાતોને પણ ઓળખવી આવશ્યક છે.

- સ્થિતિસ્થાપકતા તરફની પ્રગતિને માપવા માટે મોડલ્સ, મેટ્રિક્સ અને સૂચકાંકોએ પુનરાવર્તિત, તંદુરસ્ત અને ટકાઉ સમુદાયોને દૂષિતતાની નબળાઈમાં ઘટાડેલી ઘટાડાની ખાતરી કરવા માટે ટૂંકા, મધ્યવર્તી અને લાંબા ગાળે આપત્તિઓની સારી અપેક્ષા અને સંચાલન કરવા માટે પુનરાવર્તિત શિક્ષણ પ્રક્રિયાને ચલાવવી આવશ્યક છે.
- રાષ્ટ્રીય આપત્તિ પુનઃપ્રાપ્તિ માળખાને તમામ સ્તરે સામૂહિક સંલગ્નતાને યોગ્ય માહિતી અને પ્રશિક્ષણ સાથે સરળ અને સુલભ્યતાની સુવિધા આપવાની જરૂર છે. આવા માળખામાં અસ્તિત્વમાં રહેલા સામાજિક નેટવર્ક્સનો લાભ ઉઠાવવો અને આપત્તિઓ પહેલા, તે દરમિયાન અને પછી સમુદાયની ભાગીદારી વધારવી આવશ્યક છે.
- અદ્યતન માહિતી અને આંતરિક ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર સાથે સંકટકાલીન શમન અને અનુકૂળન પહેલને રાષ્ટ્રની તેમજ દરેક રાજ્ય અને સમુદાયની અપેક્ષા, સોદો, પ્રતિરોધ અને પુનઃપ્રાપ્તિ કરવાની ક્ષમતાને મજબૂત કરવામાટે રચાયેલ હોવું આવશ્યક છે.
- રાષ્ટ્રીય માળખું મુખ્ય આપત્તિઓ જાહેર છે કે જેથી રિસોર્સ ફાળવણી લાભદાયી અને નિષ્પક્ષ હોઈ શકે માટે સારી રીતે સુવ્યાખ્યાયિત પ્રક્રિયા જરૂર પડશે.
- તમામ ક્ષેત્રોમાં સ્થિતિસ્થાપકતાની સંસ્કૃતિને અંકુશમાં લેવાની જરૂર છે જેથી સરકારી અને બિન-સરકારી સંસ્થાઓ અને લોકોની ભૂમિકા અને જવાબદારીઓ કોડ, ધોરણો અને દિશાનિર્દેશો, જોખમ-આધારિત વીમા કિંમત, દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે. આપત્તિ પુનઃપ્રાપ્તિ અને ઉન્નત સ્થિતિસ્થાપકતા માટેના રાષ્ટ્રીય સંસાધનોને સુદઢ કરવાની જરૂર છે.
- બિલ્ડિંગ કોડ્સ અને સ્ટાન્ડર્ડ્સ અને ઝોનિંગ કાયદાઓ કુદરતી આફતો અને બિલ્ટ ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર તેમજ પાક અને કુદરતી પર્યાવરણીય અસ્કયામતો પરના આબોહવા પ્રભાવ તરીકે માનવા જોઈએ.

જવાબ 14

પૃષ્ઠભૂમિ: -

- કેન્દ્ર કરવેરાના મોટા ભાગનો હિસ્સો એકત્રિત કરે છે કારણ કે તે ચોક્કસ કરના સંગ્રહમાં સ્કેલ અર્થતંત્રનો આનંદ માણે છે. સ્થાનિક મુદ્દાઓ અને જરૂરિયાતોની નિકટતાને કારણે તેમના વિસ્તારોમાં જાહેર માલસામાન પહોંચાડવાની રાજ્યોની જવાબદારી છે. કેટલીકવાર, તેના કારણે રાજ્યોની આવક કરતાં ખર્ચ વધી જાય છે. વધુમાં, વિશાળ પ્રાદેશિક અસમતુલાને લીધે, કેટલાક રાજ્યો અન્યની તુલનામાં પૂરતા સંસાધનો વધારવામાં અસમર્થ હોય છે. આ અસંતુલનને સંબોધવા માટે, ફાઇનાન્સ કમિશન રાજ્યો સાથે શેર કરવાના કેન્દ્રીય ભંડોળની રકમની ભલામણ કરે છે. એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે બંધારણ દ્વારા સંસ્થાની રચના એ કારણે કરવામાં આવી છે જ્યારે "રાજ્યો વચ્ચેના વિવાદો અંગે પૂછપરછ અને સલાહ આપવા" આવે ત્યારે તે ઉપયોગી થશે. અન્ય બે વિષયો પર ચર્ચા કરવાનું છે, જે ભારતીય સંઘના સામાન્ય હિતોના ઘટકો છે અને નીતિને કેવી રીતે સમન્વયિત કરવું તે નક્કી કરવા માટે.

નાણા કમિશન: -

- નાણાં આયોગ કેન્દ્ર-રાજ્ય નાણાકીય સંબંધો પર સૂચનો આપવા માટે દર પાંચ વર્ષે રચાયેલી એક બંધારણીય સંસ્થા છે.
- દરેક નાણાં આયોગે નીચેની બાબતો પર ભલામણો કરવાની હોય છે: (i) કેન્દ્રીય કરની રાજ્યો સાથે વહેંચણી, (ii) કેન્દ્રીય અનુદાનનું વિતરણ (iii) પંચાયતો અને મ્યુનિસિપાલિટી જેવી પંચાયતી રાજની સંસ્થાઓના નાણાકીય સંસાધનો વધારવા માટે ભલામણો કરવી અને (iv) તેને સંદર્ભિત અન્ય કોઈપણ બાબત
- વહેંચણીના પ્રકાર: -
- કેન્દ્રીય કર રાજ્યો દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે છે, અને રાજ્યો તેમના વિવેકબુદ્ધિ અનુસાર ખર્ચ કરી શકે છે. વર્ષોથી કરને રાજ્યોને કુલ કેન્દ્રીય સ્થાનાંતરણના 80% ભાગમાં વિભાજિત કરવું પડશે.
- કેન્દ્ર રાજ્યો અને સ્થાનિક સંસ્થાઓને પણ ગ્રાન્ટ પ્રદાન કરે છે જે ચોક્કસ હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. આ અનુદાન કુલ વહેંચણીનાં 12% થી 19% ની વચ્ચે છે.
- વર્ષોથી કમિશનની મુખ્ય કામગીરી બદલાઈ નથી, જોકે તેને વિવિધ મુદ્દાઓની તપાસ કરવાની વધારાની જવાબદારી આપવામાં આવી છે. દાખલા તરીકે, 12માં નાણાં પંચે રાજ્યોની

રાજકોષીય સ્થિતિનું મૂલ્યાંકન કર્યું અને તેમની ફિસ્કલ રિસ્પોન્સિબિલિટી અને બજેટ મેનેજમેન્ટ કાયદાઓ ઘડનારાઓને રાહત આપી. આ 13^{મી} અને 14^{મી} નાણાં પંચે અર્થતંત્ર પર જીએસટીની અસરનું મૂલ્યાંકન કર્યું. 13^{મી} નાણાં પંચે વધારાના અનુદાન આપ્યા દ્વારા વનક્ષેત્ર વધારવા માટે રાજ્યોને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.

- કેટલાક અન્ય ફેડરલ દેશો, જેમ કે પાકિસ્તાન, મલેશિયા, અને ઓસ્ટ્રેલિયામાં સમાન સંસ્થાઓ છે જે રાજ્યો સાથે કેન્દ્રીય ફંડ શેર કરવામાં આવશે તે રીતે ભલામણ કરે છે.
- 14માં નાણાં આયોગની ભલામણો દ્વારા ભારતમાં નાણાકીય સંઘીયવાદના નવા યુગનો પ્રારંભ થયો છે. ત્યારબાદ રાજ્યોનો હિસ્સો 32 ટકાથી વધીને 42 ટકા કરવામાં આવ્યો. મોટાભાગના દેશોએ પ્રાંતોમાં લગભગ 30 ટકા સંઘીય સ્થાનાંતરણને દ્વારા નાણાં આપવાનું મુશ્કેલ હોવાનું માન્યું છે, જ્યારે ભારત 42 ટકા સુધી સ્થાનાંતરણ કરે છે.
- પૈસાની રચના બદલાઈ ગઈ છે હવે રાજ્યો મધ્યસ્થ કર પૂલના નોંધપાત્ર હિસ્સાને સંચાલિત કરવા માટે આત્મવિશ્વાસ ધરાવે છે અને તેઓ આવક અને ખર્ચ મોરચે વધુ સ્વાયત્તતા ધરાવતા હશે.
- તે અગાઉની પ્રથાથી અલગ છે આ અસરકારક નથી કારણ કે ભારત એક વૈવિધ્યસભર દેશ છે અને દરેક રાજ્યની અલગ જરૂરિયાતો છે
- રાજ્યો પર વધુ નાણાકીય સ્વાયત્તતાને ધ્યાનમાં રાખીને, દેશને વધુ નાણાકીય રાજકીય સંઘ તરફ દોરી જશે
- રાજ્યો હવે ક્ષમતા નિર્માણ પર વધુ ખર્ચ કરશે અને ઓછા ક્ષેત્રોમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે
- ગુજરાત અને તમિલનાડુ જેવા રાજ્યો, જેઓ ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પર ઘણો ખર્ચ કરશે, બિહાર, જેણે તાજેતરમાં જ ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પરના ખર્ચમાં વધારો કર્યો છે
- તાજેતરના રાજ્યના નાણાંના વિશ્લેષણના આધારે એફએફસીના પરિણામે રાજ્યો તરફના વધારાના પરિવહન સંયુક્ત કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારની કુલ રાજકોષીય ખાધમાં સુધારો કરશે.
- સીએએસથી એફએફસી સ્થાનાંતરણ તરફ સ્થળાંતર કરવાથી રાજ્યોને સંસાધન સ્થાનાંતરણની એકંદર પ્રગતિ વધશે.

જો કે તાજેતરમાં નાણાં કમિશનની ટીકા કરવામાં આવી છે: -

- એક છે રાજ્યો રાજકોષીય ખાધ માં ઊંચે જવાનું વલણ.
- આ આંતર-સરકારી ટ્રાન્સફર સિસ્ટમ વિવિધ કર માટે જુદીજુદી વહેંચણીની ગોઠવણો સાથે વધારે પડતી જટિલ બની ગઈ છે

○ રાજ્યોના ખર્ચની સ્વાયત્તતા, તેમની ઉધાર લેવાની ક્ષમતા સાથે જોડાઈને, જાહેર નાણાંને મજબૂત બનાવવાના પ્રયત્નોમાં અવરોધ ઊભો કર્યો છે

- રાજ્યોના આવકમાં સુધારો અને રાજવૃત્તીય વહેંચણીની ગોઠવણોને રાજ્યના સ્તરે તરફી ચક્રવાત નીતિ તરફ દોરી જવા માટે રાજ્યો માટે થોડો પ્રોત્સાહન છે.
- 15 ધિરાણના નાણાની કમિશન કે જે સંઘીયવાદને નબળી પાડે છે: -
- રાજ્યો દ્વારા કુલ 3% ગ્રોસ સ્ટેટ ડોમેસ્ટિક પ્રોડક્ટ (જીએસડીપી) થી 1.7% સુધીના ધિરાણને ઘટાડવા માંગે છે, હું નાણાકીય જવાબદારી અને બજેટ મેનેજમેન્ટ રીવ્યુ કમિટિની ભલામણ સાથે તેની ભલામણ કરું છું.
- ભારતે 14 મી નાણાં પંચ દ્વારા ભલામણ મુજબ ઉધારના હકોનો વ્યાજ શરૂ કર્યો છે. જો તે પાછું આવે છે, તો તે રાજ્યોના મૂડી ખર્ચ પર ગંભીર અસર કરશે
- ફાઇનાન્સ કમિશનનું મુખ્ય ઉદ્દેશ એ યુનિયનના બે એકમો વચ્ચેના નાણાકીય સંસાધનોનું એકત્રીકરણ વિતરણ છે. ભારતના રાજ્યોમાં આજે બંધારણ પ્રમાણે નક્કી કરવામાં આવેલા કાર્યોને પૂર્ણ કરવા માટેના સ્રોતો નથી, અને સરકારના નીતિને લીધે તેઓને આવા સંસાધનો વધારવાનો અધિકાર પણ નથી અને જીએસટીએ સ્વતંત્રતાને પણ વધુ ઘટાડ્યું છે.

આંતર રાજ્ય કમિશન: -

- ઇન્ટર સ્ટેટ કાઉન્સિલ એક બંધારણીય સંસ્થા છે જે 1990 માં સરકારી કમિશનની ભલામણ પર રાષ્ટ્રપતિના આદેશ દ્વારા ભારતના બંધારણના કલમ 263 માં જોગવાઈઓના આધારે બનાવવામાં આવી હતી. બંધારણની કલમ 263 માં સંસ્થા અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે નીતિઓ અને તેમના અમલીકરણને સરળ બનાવવા માટે સંસ્થાકીય મિકેનિઝમની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.
- આંતરરાજ્ય કાઉન્સિલ ભલામણકારી સંસ્થા છે અને તે આવા વિષયોની તપાસ અને ચર્ચા કરે છે, જેમાં કેટલાક અથવા તમામ રાજ્યો અથવા સંઘ અને એક અથવા વધુ રાજ્યોમાં સમાન હિત, નીતિ અને તે વિષય માટે વધુ સારી સંકલનની કાર્યવાહી હોય છે. તે રાજ્યોના સામાન્ય હિત તરીકે આવા મુદ્દાઓને પણ ધ્યાનમાં લે છે જેમ કે ચેરમેન દ્વારા કાઉન્સિલને સંદર્ભિત કરી શકાય છે. તેના ફરજો નીચે મુજબ છે:

○ રાજ્યોમાં / રાજ્યો વચ્ચેના વિવાદો અંગે પૂછપરછ અને સલાહ આપવી

○ કેટલાક અથવા તમામ રાજ્યો, અથવા સંઘ અને એક અથવા વધુ રાજ્યોમાં સમાન હિત ધરાવતા મુદ્દાઓની તપાસ અને ચર્ચા કરવી.

○ ઉપરની કોઈપણ બાબતો માટે ભલામણો કરવી અને કરની વહેંચણી માટે માળખાકીય નીતિ તૈયાર કરવી.

• તે નાણા આયોગથી જુદું છે, જેના સભ્યો કરનું વિતરણ કરવા માટેનું માળખું પૂરું પાડવા અંગે વિષેસજ્ઞ હોય છે.

• આંતર રાજ્ય પરિષદની જરૂરીયાત:-

- 2026 માં સંસદીય મતવિસ્તારની મર્યાદા એકવાર સ્થગિત થઈ જાય પછી પ્રાદેશિક ભિન્નતા આંતરરાજ્ય તણાવ તરફ દોરી શકે છે અને બાબતો વધુ ખરાબ થઈ શકે છે. આજકાલ ઇન્ટર-સ્ટેટ કાઉન્સિલ આગામી વર્ષોમાં નોંધપાત્ર ભૂમિકા ભજવશે, ખાસ કરીને તેના સભ્યો તેમના સંબંધિત રાજ્યોના રાજકીય નેતાઓ છે.
- તે ગવર્નરની ભૂમિકા પર સર્વસંમતિ સુધી પહોંચી શકે છે.
- તે આર્ટિકલ 356 અને અન્ય આવા બંધારણીય બાબતોના ઉપયોગ પર નિર્ણય લઈ શકે છે
- રાજ્યોની સમવર્તી યાદીમાંથી વિષયોનું સ્થાનાંતરણ જેવી બાબતોની રાજ્યોની અન્ય ફરિયાદોને સંબોધિત કરી શકાય છે.
- કેન્દ્ર અને રાજ્ય વચ્ચે વિશ્વાસનો પુલ ઉભો કરવામાં મદદરૂપ થઈ શકે છે.
- વધતી જવાબદારી અને ઉત્સાહ, અધિકારીઓને સક્રિય બનાવે છે
- આંતરરાજ્ય પરિષદને બંધારણમાં સુરક્ષા પુરી પાડવામાં આવી છે જે નીતી આયોગ તથા અન્ય સંસ્થાઓને પુરી પાડવામાં આવી નથી.

• મુદ્દાઓ:-

- સરકાર આંતર રાજ્ય પરીષદના બદલે બિન-બંધારણીય સંસ્થાઓ જેવી કે નીતિ આયોગ વગેરેનો વધુ ઉપયોગ કરે છે.
  - 1967 સુધી, ભારતમાં મોટાભાગના રાજ્યો એક સામાન્ય પક્ષના શાસન હેઠળ હતા અને આંતરરાજ્ય વિવાદોને ઉકેલવાનું શક્ય હતું.
  - 1967 પછી, કેન્દ્ર અને રાજ્યોમાં અન્ય પક્ષો અથવા ગઠબંધનની સરકારો અસ્તિત્વમાં આવી. આ સરકારો વિવિધ મંતવ્યો અને રાજકીય દ્રષ્ટિકોણથી આંતરરાજ્ય સમસ્યાઓની સમસ્યાઓને ઉકેલવામાં અસમર્થ હતાં.
- તેમ છતાં નવેમ્બર 2017માં, અધ્યક્ષ તરીકે વડાપ્રધાન સાથે આંતર રાજ્ય પરીષદનું પુનઃનિર્માણ કરવામાં આવ્યું, જેમાં 5 કેન્દ્રીય મંત્રીઓ અને બધા રાજ્યોના મુખ્યમંત્રીઓને તેના સભ્ય બનાવવામાં આવ્યા પરંતુ તેમની કામગીરીને વિસ્તૃત કરવા માટે કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો ન હતો.

ભવિષ્યની રાહ:-

- સરકારીયા કમિશનની ભલામણના આધારે પરીષદની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. તેની સ્થાપના 1990 માં કરવામાં આવી હતી પરંતુ લાંબા સમય સુધી કોઈ બેઠક યોજવામાં આવી નહોતી. જો કે, આજે પણ, આંતરરાજ્ય પરીષદને મોટાભાગે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતી નથી અને અવગણવામાં આવે છે.
- જો આંતરરાજ્ય પરીષદ આંતરરાજ્ય ધર્ષણને સંચાલિત કરવા માંગતુ હોય તો સૌપ્રથમ તેણે નિયમિત રીતે બેઠકો યોજવી પડશે. વધુમાં તેની પાસે પોતાનું કાયમી સચિવાલય હોવું જોઈએ જે નિયમિત બેઠકો મળે અને ફળદાયી ચર્ચાઓ થય તે સુનિશ્ચિત કરે.
- કાઉન્સિલ હજી પણ ચર્ચા માટેનું જૂથ છે, પરંતુ ભવિષ્યમાં સંઘીય સમન્વયમાં તે વધુ મોટી ભુમિકા ભજવવા ઉપયોગી થઈ શકે છે.

જવાબ 15

પૃષ્ઠભૂમિ: -

- યુવાનોને કૌશલપુર્ણ બનાવવા અને નવી નોકરીઓ પુરી પાડવી એ ભારતના યુવા કાર્યબળને સંપુર્ણ ઉપયોગમાં લેવા માટે સમયની આવશ્યકતા છે.
- ભારતમાં યુવા વસ્તીની વસ્તી વિષયક રૂપરેખામાં ઘણી અસમાન પ્રવર્તે છે. દક્ષિણી રાજ્યોમાં સરેરાશ ઉંમર 29 -31 વર્ષ જેટલી મધ્યમ છે. ઉત્તર પ્રદેશ, રાજસ્થાન અને બિહાર જેવા રાજ્યોમાં સરેરાશ ઉંમર 20 થી 22 વર્ષ જેટલી નીચી છે, જે યુવા કાર્યબળમાં વધારો સુચવે છે. આમ, યુવાનોને કૌશલ પુરૂ પાડવા અને તેમની પહોંચ સુસંગત બનાવવા માટે જુદા જુદા અભિગમની જરૂર છે.
- ઉદ્યોગ 4.0 ને ડિજિટાઇઝેશન, મશીનો, ઉભરતી તકનીકોનું સમાવિષ્ટકરણ, વ્યવસાય વિશ્લેષણ અને સાયબર-ભૌતિક સિસ્ટમ્સ દ્વારા વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે. જે ઉત્પાદક વૃદ્ધિ અને સંસાધનના વધુ કાર્યક્ષમ ઉપયોગ તરફ દોરી જાય છે. જેમાં, ઓછી કુશળતાયુક્ત નોકરીઓમાં ઘટાડો થશે, પરંતુ કુશળતામાં વધુ વધારો થશે

ભારત સરકારની કૌશલ્ય વિકાસ અને ઉદ્યોગ સાહસિકતા માટે કેટલીક નોંધપાત્ર યોજનાઓ: -

1. પ્રધાન મંત્રી કૌશલ વિકાસ યોજના (PMKVY)
2. દીનદયાલ અંત્યોદય યોજના - નેશનલ શહેરી આજીવિકા મિશન (DAY-NULM)
3. તાલીમ નિયામક જનરલ - મોડ્યુલર એમ્પ્લોયબલ સ્કિલ્સ (ડીજીટી-એમઈએસ)
4. દિન દયાલ ઉપાધ્યાય ગ્રામીણ કૌશલ્ય યોજના
5. રાષ્ટ્રીય કૌશલ્ય વિકાસ કોર્પોરેશન (એનએસડીસી)

6. રાષ્ટ્રીય કૌશલ્ય વિકાસ એજન્સી
7. આજીવિકા- નેશનલ ગ્રામીણ આજીવિકા મિશન (એનઆરએલએમ)
8. અટલ ઇનોવેશન મિશન
9. સ્ટાર્ટઅપ ઇન્ડિયા

ભારતમાં કૌશલ વિકાસ કાર્યક્રમો સાથે સંબંધિત મુદ્દાઓ: -

• સંકલનનો અભાવ: -

○ સરકાર નાણાકીય સહાય અને અમલીકરણ જેવા ખોટા રસ્તે સમય વેડકે છે. રોજગાર વિનિમય, એનસીવીટી એસસીવીટી વગેરેનો ઉપયોગ તાલીમ અને માહિતી પ્રસાર માટે યોગ્ય રીતે કરવામાં આવતો નથી.

• કૌશલ તાલીમ કેન્દ્રો (જેમ કે આઈટીઆઈ) માં ઉદ્યોગ અને નોકરીદાતાઓની સામેલગીરી લગભગ ના બરાબર છે. તેમને કૌશલ વિકાસ માટે જાતે ભાગીદારી કરવા આગળ લાવી શકાય નહીં કારણ કે તેમને નાણાકીય સત્તાઓ તથા સ્વાયત્તતા મર્યાદિત છે.

• ભારતમાં વ્યાવસાયિક શિક્ષણ પ્રણાલી વિભાજિત છે, જે એનસીવીટી, ડીજીઈટી અને એસસીવીટી હેઠળ બહુવિધ સંસ્થાઓ દ્વારા સંચાલિત છે. તેમની વચ્ચે સંકલનની અભાવને કારણે તેઓ બિનઅસરકારકતા છે અને વ્યાવસાયિક ગુણવત્તા પણ ઓછી છે.

○ ભારતમાં વ્યાવસાયિક શિક્ષણનું ભંડોળ મોટે ભાગે સરકાર સુધી મર્યાદિત છે, જ્યાં ગુણવત્તા પર ઓછું ધ્યાન આપવામાં આવે છે. એકવાર સંસ્થાએ ભંડોળ મેળવવાનું શરૂ કર્યું હોય, ત્યારબાદ તેની કાર્યક્ષમતા ચકાસ્યા વગર અનુગામી ભંડોળની ખાતરી આપવામાં આવે છે.

○ મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓ વ્યવસાયિક શિક્ષણ મેળવ્યા બાદ ખાનગી ક્ષેત્રમાં અથવા સ્વ રોજગાર માટે પ્રયત્ન કરે છે. ભારતમાં અન્ય દેશોની સરખામણીમાં ખાનગી ક્ષેત્રમાં ઔદ્યોગિક રોજગારી અને સ્વ રોજગારીનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું છે. વધુમાં, ફૂલ વિદ્યાર્થીઓનો માત્ર એક નાનો ભાગ (~ 5%) વ્યવસાયિક શિક્ષણ લેવાનું પસંદ કરે છે.

• વ્યવસાયિક ગતિશીલતા અંગે પ્રશ્નો:

○ રૂઢીગત વિચારસરણી, સ્થાનાંતરણની ઓછી ઇચ્છા, શરૂઆતના તબક્કે ઓછા વેતન જેવા મુદ્દાઓને કારણે વિદ્યાર્થીને વ્યવસાયિક ગતિશીલતા આપવામાં પ્રશ્નો ઉભા થાય છે.

• નોકરીદાતાના પ્રશ્નો:

○ નોકરીદાતા, વ્યક્તિ તેના કામમાં નિપુણ છે કે તેણે માત્ર સામાન્ય તાલીમ લીધી છે તે અલગ તારવી શકતા નથી.

• યોગ્ય માપનના પ્રશ્નો:

- પ્રવર્તમાન નોકરીઓ માટે મહત્વાકાંક્ષાઓ તેમજ યોગ્ય પ્રકારનાં તાલીમ પાર્ટનર્સ અને અસરકારક હિસ્સેદારી વ્યવસ્થાપન મેળવવાનું મહત્વનું છે.
- યુવાનીની મહત્વાકાંક્ષાઓ અને નોકરીઓ વચ્ચે તફાવત:
  - વિદ્યાર્થીઓને વર્ગખંડમાં ઉપસ્થિત કરવા અને લોકોને નવી પ્રકારની નોકરીઓ સ્વીકારવા માટે માટે તૈયાર કરવું અઘરું છે.
- ન્યુનતમ વેતનની ખાતરી:
  - હાલમાં, વેતનને 'કુશળ', 'અર્ધ-કુશળ' અથવા 'અકુશળ' ના વર્ગીકરણ સાથે જોડવામાં આવે છે, પરંતુ આને રાષ્ટ્રીય કૌશલ્ય લાયકાત ફ્રેમવર્ક (એનએસક્વએફ) દ્વારા વ્યાખ્યાયિત કૌશલ્ય સ્તરો તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે અને ઉચ્ચ સ્તરની કુશળતાને માન્યતા આપવામાં આવે છે. લઘુતમ વેતનની શરતો નોંધવામાં આવે છે.
- રોજગારક્ષમતાને બદલે પ્રમાણપત્ર પર વધુ ભાર આપવામાં આવે છે.

ઉદ્યોગ ૪.૦ સાથે કૌશલ્ય વિકાસ તાલીમ યોજનાઓને શા માટે કરવાની જરૂર છે?: -

- ભારતમાં ઝડપથી વિકસતા ચોથા ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ સાથે, નવા ઉભરતા કૌશલ્ય ક્ષેત્રો જેવા કે, ઇન્ટરનેટ ઓફ થિંગ્સ, આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ, વર્ચુઅલ રિયાલિટી, ઓગમેન્ટેડ રિયાલિટી, રોબોટિક્સ, બિગ ડેટા એનાલિટિક્સ અને ૩ ડી પ્રિન્ટિંગ વગેરેની માંગમાં ખુબ જ મોટો વધારો આવશે.
- ભાવિ નોકરીઓ “કાર્ય આધારિત” હશે. આ કાર્યો નિર્ણાયક વિચારસરણી, ડિઝાઇન, સમસ્યા ઉકેલ, ટીમ-વર્ક વગેરે પર લક્ષિત હશે.
- નવી રોજગારીની તકો, જે ગિગ અર્થતંત્ર તરીકે પણ ઓળખાય છે તે ઓનલાઇન વિકાસકર્તાઓ, કોડર્સ, મલ્ટિમીડિયા પ્રોફેશનલ્સ, ઓનલાઇન વેચાણ અને માર્કેટિંગ પ્રોફેશનલ્સ, સિસ્ટમ્સની વિચારણા અને બહુભાષી અને બહુ-મોડેલ ક્ષમતાઓ તરીકે ઉભરી આવશે.
- 'મેક ઇન ઇન્ડિયા', 'સ્કિલ ઇન્ડિયા', 'સ્ટાર્ટઅપ ઇન્ડિયા', 'સ્ટેન્ડઅપ ઇન્ડિયા' વગેરેને ઉદ્યોગ ૪.૦ સાથે સમન્વયિત કરી રોજગારીની નવી તકો ઊભી કરશે.
- ભારત સરકાર “ડીજિટલ ઇન્ડિયા” જેવા કાર્યક્રમોને પ્રોત્સાહન આપે છે જેમ કે ૨૦૧૮-૧૯ માં ડીજિટલ બજેટને વધારીને ૩૦૩૭૩ કરોડ રૂપિયા કરવામાં આવ્યું અને તે સંશોધન કેન્દ્રો સ્થાપવા, રોબોટિક્સમાં તાલીમ અને કૌશલ્ય, કૃત્રિમ બુદ્ધિમતા, ડીજિટલ ઉત્પાદન, બિગ ડેટા એનાલિસીસ અને આઇઓટી વગેરેમાં મદદરૂપ થશે.
- ભારત સરકાર નવી ટેલિકોમ નીતિ અમલમાં લાવી રહી છે. નેશનલ ડિજિટલ કોમ્યુનિકેશન્સ પોલિસી ૨૦૧૮ જેમાં નવી તકનીકો માટે રસ્તો તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં ૨૦૨૨ સુધીમાં \$ ૧૦૦ બિલિયનનું રોકાણ આકર્ષવા અને ચાર મિલિયન નોકરીઓનું સર્જન કરવા માટે

યોજનાઓ તૈયાર કરવામાં આવી છે. નીતિનો હેતુ ડિજિટલ કમ્યુનિકેશન સેક્ટરમાં નવીનીકરણના આગેવાની હેઠળની સ્ટાર્ટઅપ્સ દ્વારા વૈશ્વિક મૂલ્ય સાંકળોમાં ભારતના યોગદાનને વધારવાનો છે. નવી નીતિમાં કૌશલ વિકાસ માટે 10 લાખ લોકોને તાલીમ આપવાની, આઇઓટી ઇકોસિસ્ટમનો વિકાસ, ઉદ્યોગ ૪.૦ ને વેગ આપવાની યોજના છે.

વધુ શું કરવાની જરૂર છે?

• નવીનીકરણ માટેનું વાતાવરણ ઉભું કરવું: -

◦ એકેડેમિયા-ઉદ્યોગ-સરકાર વચ્ચેના વ્યૂહાત્મક જોડાણો સંસ્થામાં સંશોધન અને સંશોધન અને વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવું.

• કુશળતા અને નોકરીની રચના અને યોગ્ય નીતિઓનું સંયોજન, યોગ્ય કૌશલ્યની પસંદગી, માનવ મૂડી અને શિક્ષણ-ઉદ્યોગ જોડાણોની શક્યતા માટે આશાવાદ, સંભવતઃ યુવાન લોકોના વાસ્તવિક પરિણામોમાં પરીવર્તિત કરવાની જરૂર છે.

• ભાવિ કુશળતા અને ઉદ્યોગ 4.0 ની માંગ સાથે, વૈશ્વિક ઉત્પાદન માળખાગત કૌશલ્ય એજન્ડાને ફરીથી ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે.

• સરકારે શાળા વ્યવસ્થા દ્વારા સર્જનાત્મકતા ઉપરાંત વિચાર પદ્ધતિઓ અને નિર્ણયોશક્તિ પર ભાર મૂકવા સાથે અભ્યાસક્રમમાં STEM શિક્ષણ (વિજ્ઞાન, તકનીકી, ઇજનેરી અને ગણિત) ને પ્રધાન્ય આપવાનું રહેશે.

• દેશના શ્રમ દળમાં આશરે 2% ઔપચારિક કૌશલ પ્રમાણપત્ર ધરાવે છે જેથી સરકાર અને ઉદ્યોગોમાં વ્યાવસાયિક તાલીમ ધરાવતા કાર્યબળ મેળવવા માટે કામદારોને વ્યાવસાયિક તાલીમ મેળવવા માટે પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. આ માટે, કામદારોને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે મેક્રો અને સૂક્ષ્મ નીતિ બનાવવાની જરૂર છે.

• સરકારે દરેક માનવ સંસાધન સઘન પ્રોજેક્ટ ટેન્ડર પ્રક્રિયામાં પ્રમાણપત્ર ધરાવતાં કુશળ કર્મચારીઓની લઘુત્તમ ટકાવારી અનિવાર્ય કરવી જોઈએ અને દર વર્ષે ન્યૂનતમ ટકાવારી વધારવી જોઈએ.

• સ્થાનિક સ્તરે, ઉદ્યોગો માટે ડ્રાઇવરો, આવાસ અને સલામતી સ્ટાફ આનુષંગિક સેવા પ્રદાતાઓને કુશળતાના પ્રમાણપત્રની ખાતરી કરીને તેને અમલમાં મૂકી શકે છે.

• રાષ્ટ્રીય કૌશલ્ય પાત્રતા માળખામાં વ્યાખ્યાયિત સ્તરોને આધારે લઘુત્તમ વેતન ફરીથી નક્કી કરવાં જોઈએ.

જવાબ ૧૬

ભારત વિશ્વમાં બીજા ક્રમની સૌથી વધુ વરિષ્ઠ નાગરિકોની વસ્તી ધરાવે છે અને તે હાલના ૬% થી વધીને ૨૦૫૦ સુધીમાં ૨૦% સુધી થવાની સભાવના છે. જેથી આ નીતિ નિર્માતાઓ માટે આ નબળા વર્ગો માટે વ્યાપક નીતિ ઘડવાની જરૂર છે

પડકારો :

1. વાજબી ખર્ચ પર વુદ્ધત્વ સાર સંભાળ પુરી પાડવી. તેથી આ ક્ષેત્રમાં સંશોધનને પ્રોત્સાહન આપવાની જરૂર છે.
2. દરેકને વીમા કવરેજ અને વિવિધ પેન્શન યોજનાઓ હેઠળ આવરી લેવા.
3. ઓળખ સમસ્યા: કઈ વુદ્ધ વ્યક્તિને સરકાર તરફથી સહાયની જરૂર છે તે કેવી રીતે ઓળખવું

તેમની તરફ પ્રતિકૂળ વલણ :

1. વૈશ્વિકીકરણને લીધે પરિવારો હવે અલગ રહેવાનું વલણ ધરાવે છે.
2. સંભાળની પ્રક્રિયા બિનઉત્પાદક અને સમય માંગી લેતી હોય છે તેથી મોટા ભાગના બાળકો તેનાથી દૂર ભાગતાં હોય છે. આમ આંતરજન્ય સંબંધોની સ્પષ્ટ વિઘટન થાય છે .
3. શહેરીકરણ : ઓછી ફ્લોર જગ્યા : મોટા ભાગના બાળકો તેના કારણે તેમના માતા-પિતાને શહેરમાં લાવવાનું ટાળે છે.

વલણ બદલવા માટેનાં પગલાં:

- 1. ખાસ કરીને વુદ્ધ લોકોને સમાવવા માટે શહેરમાં પોષણક્ષમ આવાસી યોજનાઓ.
- 2. આર્થિક અસંતોષ: આસામ સરકાર તેમના માતાપિતા સાથે ખુશ ન હોય તેવા બાળકોના પગારને કાપી નાખે છે.
- 3. આધ્યાત્મિક માર્ગ: આ બાબતમાં, બાળકોના મનને ફરીથી માતાપિતા અંગે વિચારવાની ક્ષમતા તરફ ધ્યાન દોરવું.
- 4. શાળાઓમાં અભ્યાસક્રમમાં કૌટુંબિક મૂલ્યોનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ.
- 5. પોષણક્ષમ વુદ્ધત્વ સંભાળ દ્વારા બાળકને માતા-પિતાને આરોગ્ય સંભાળ પૂરી પાડવા પ્રોત્સાહિત કરશે, પછી તે કોઈ નાણાકીય બોજ તરીકે ગણવામાં આવશે નહીં.

માતા-પિતા તેમના બાળકોની પ્રથમ અને અગ્રણી જવાબદારી છે, તેથી સરકારે વિવિધ પ્રોત્સાહનો અને અસંતોષ દ્વારા માતાપિતા પ્રત્યેના તેમના વલણને બદલવાની દિશામાં કામ કરવું જોઈએ.

જવાબ 17

પુષ્કભૂમિ: -

વર્લ્ડ એમ્પ્લોયમેન્ટ આઉટલૂકના અહેવાલ અનુસાર, ભારતમાં બેરોજગારની સંખ્યા 2018 માં 18.6 મિલિયન અને 2019 માં 18.9 મિલિયન થશે જે 2017માં 18.3 મિલિયનની સામે વધવાની ધારણા છે. ત્રણ વર્ષ માટે બેરોજગારીનો દર 3.5 ટકા રહેવાનો અંદાજ છે. તેનાથી ભારતની વસ્તી વિષયક ડિવિડન્ડ પર નોંધપાત્ર અસર થવાની સંભાવના છે.

શિક્ષણના ઉચ્ચ સ્તર સાથે શિક્ષિત બેરોજગારો શા માટે વધે છે?

- કામદારોની માંગ અને સુશિક્ષિત કર્મચારીઓ વચ્ચે તકમાં સુસંગતતાના અભાવને કારણે નોકરી શોધનારા વચ્ચે અસલામતી પ્રવર્તે છે.
- એએસઇઆર સર્વે મુજબ નબળા શૈક્ષણિક ધોરણો કે જે ઉચ્ચ શિક્ષિત બેરોજગાર અને નિમ્ન રોજગાર માટે નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં જવાબદાર હોઈ શકે છે.
- વિકસિત દેશોની સરખામણીમાં વિકાસશીલ દેશોમાં શ્રમ બજારની ઓછી શોષક ક્ષમતા.
- ગ્રામીણ અને શહેરી વિસ્તારોમાં શિક્ષણના સ્તરમાં વધારો થવાને કારણે શિક્ષિત બેરોજગારોની સંખ્યામાં વધારો થયો છે. અને ગ્રામીણ અને શહેરી બંને વિસ્તારોમાં, સ્નાતક અને ઉપરની વચ્ચેની બેરોજગારીનો દર પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ સાથેના લોકો કરતા વધારે છે.
- શિક્ષિત મોટાભાગે નિયમિત પગારની નોકરીમાં રોકાયેલા હોય છે. શિક્ષિત અનૌપચારિક નોકરીઓ જેમ કે પોતાના ખાતાના કામ, સામાન્ય મજૂરીકામ, ઘરનાં સાહસોમાં સહાયક, વગેરે કામ કરતાં નથી. એક જ સમયે નિયમિત વેતન આપતી નોકરીઓ દરેક માટે ઉપલબ્ધ નથી.
- ઉચ્ચ સામાજિક ક્ષેત્રનો વિકાસ તેમજ શિક્ષિત લોકોનું ઉચ્ચ વેતનની શોધમાં મોટા ભાગે સ્થળાંતર.
- શિક્ષિત સ્ત્રીઓ શિક્ષિત પુરૂષની તુલનામાં જોબ માર્કેટમાં ઓછો સંપર્ક કરે છે. ભારતમાં, લોકો હજુ પણ ઘરના પુરૂષને મુખ્ય આવક કમાનારા ગણવામાં આવે છે.
- અન્ય લઘુમતી ધાર્મિક જૂથો કરતાં શિક્ષિત હિન્દુઓ નોકરી કરવાનું વધારે પસંદ કરે છે.
- સામાજિક રીતે નબળા વર્ગો સામાન્ય જાતિઓ અને અન્ય પછત વર્ગની જેમ રોજગાર માટે બજારોના પૂરતાં સંપર્કમાં હોતા નથી.
- ઔપચારિક અને અનૌપચારિક વ્યાવસાયિક તાલીમ, ઘરના કદ, જાતિ, વૈવાહિક દરજ્જા, ધર્મ, સામાજિક જૂથો અને પ્રાદેશિક પરિબલો જેવા પરીબલો શિક્ષિત બેરોજગારી અને અસુરક્ષિત બેરોજગારી માટે શિક્ષણ અને શિક્ષણના સંદર્ભમાં સમાન સંબંધો દર્શાવે છે.
- ભારતમાં શ્રમ કાયદાઓ જટિલ અને પ્રમાણમાં કડક છે. રોજગાર સંરક્ષણ કાયદો અન્ય ઊભરતાં અર્થતંત્રો અને ઓઈસીડી દેશોની સરખામણીમાં પ્રતિબંધિત છે. આમ, ભારતમાં કોર્પોરેટ કંપનીઓ કામચલાઉ કરાર શ્રમ પર વધુ આધાર રાખે છે,

મોટા ભાગની આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં ઓટોમેશન: -

- ઓટોમોટિવ, કમ્પ્યુટર્સ, ફાઇનાન્સ, પરિવહન, વગેરે જેવા ક્ષેત્રોમાં હાલ નાટકીય વૃદ્ધિને જોવા મળી રહી છે. પરિણામે, રોજગારીની તકો ધીમે ધીમે ઓછી થઈ રહી છે

શિક્ષિત બેરોજગારી અને અશિક્ષિત બેરોજગારી ઘટાડવા માટેના પગલાંઓ: -

1. શિક્ષિત બેરોજગારી: -

- તકનીકી શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવા ઉપરાંત, સરકારે નોકરીઓના સર્જન તરફ અને કામદારોની માંગ પર વધુ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે કારણ કે ઉદ્યોગો તકનીકી રીતે શિક્ષિત લોકો માટે પૂરતી નોકરીની તકો ઊભી કરવામાં અસમર્થ છે.
- શિક્ષણ પદ્ધતિ યુવાનોને કૌશલ તાલીમ દ્વારા તથા યોજનાઓ, તાલીમ, એપ્રેન્ટિસશીપ્સ અને જોબ-શોધ સહાય દ્વારા રોજગાર પુરો પાડવા માટે યોગ્ય નીતિઓ સુનિશ્ચિત કરવી જોઈએ.
- વધુ વ્યવસાયોએ યુવાન લોકોમાં રોકાણ કરવાની તક અને જરૂરિયાત ઓળખવી જોઈએ જેથી તેઓ શિક્ષણ અને ભાવિ રોજગાર માટે જરૂરી ગુણો વિકસાવવામાં મદદ કરી શકે.
- જ્યારે તે એનજીઓની વાત આવે ત્યારે યુવા બેરોજગારી પર નીતિની હિમાયતમાં સંયુક્તપણે જોડાયેલા હોવા જોઈએ. યુવા બેરોજગારીને હલ કરવા માટે કુશળતા અને તાલીમ કાર્યક્રમો વિકસાવવા કંપનીઓ સાથે ભાગીદારી કરવી જોઈએ.
- સિંગાપોર તૃતીય શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સ્થાનિક અને વિદેશી યુનિવર્સિટીઓ વચ્ચે ભાગીદારી સ્થાપિત કરવા માટે કેટલાક પ્રોગ્રામ્સ શરૂ કર્યા છે. ભારત પણ આવી પહેલથી શીખી શકે છે.
- સંરક્ષણ અને એરોસ્પેસ, શિક્ષણ અને આરોગ્યસંભાળ જેવી નવા ક્ષેત્રો અને સોલર એનર્જી અને પવન જેવા ગ્રીન સેક્ટરમાં વધારો થવાથી 'આવનારી નોકરીઓ' ઓળખવા અને તે મુજબ પ્રતિભા તૈયાર કરવામાં વધુ એક મોટી તક છે. વર્ષ 2022 સુધીમાં ગ્રીન એનર્જી સેક્ટરમાં 10 લાખથી વધુ નવી નોકરીઓ બનાવવા ભારતની મહત્ત્વાકાંક્ષા છે.

2. અશિક્ષિત બેરોજગારી: -

- માઇક્રો, નાના અને મધ્યમ ઉદ્યોગો (એમએસએમઇ) માં નોકરીની રચનાને ટેકો આપવા માટે ક્લસ્ટર વિકાસ કરવું જોઈએ. મોટાભાગના અસંગઠિત ક્ષેત્રની રોજગાર એમએસએમઇમાં છે, જે ચોક્કસ ભૌગોલિક સ્થળોએ કેન્દ્રિત છે.
- ખાનગી ક્ષેત્રના અગ્રણીઓએ નવીનીકરણીય ઊર્જા પ્રોજેક્ટ્સની ટકાઉપણા માટે ગ્રામીણ સમુદાયોને તક પૂરી પાડવા માટે અકુશળ અને અર્ધ કુશળ કામદારો વચ્ચે ક્ષમતા નિર્માણ

કરવું જોઈએ. ગરીબ અને ઓછા શિક્ષિત લોકો, ખાસ કરીને અર્ધ કુશળ અને સ્વચ્છ-ઊર્જા ક્ષેત્રમાં નોકરી માટે અકુશળ લોકોને તૈયાર કરવા માટે સરકારી અધિકારીઓએ જાહેર તાલીમ કાર્યક્રમો બનાવવા જોઈએ.

○ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં કુશળતા અને નવીનતમ તકનીકોમાં તાલીમ આપીને લોકોને સ્વ રોજગારી આપવાની જરૂર છે.

○ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં મહિલાઓ જે સ્થળાંતર કરીને પુરૂષો દ્વારા પાછળ છોડી દેવામાં આવે છે, તેઓને પશુપાલન વગેરે જેવા ખેતી સિવાયના આજીવિકાના અન્ય સ્ત્રોતોની તપાસ કરવાની જરૂર છે.

સામાન્ય પગલાં: -

○ શિક્ષણમાં જાહેર ખર્ચ વધારવો: -

▪ જીડીપીના 3.8% ખર્ચ સાથે બ્રાઝિલ અને મલેશિયા જેવા દેશો કરતાં ભારતમાં શિક્ષણ પર જાહેર ખર્ચ ખુબ જ ઓછો છે.

▪ શિક્ષણની ગુણવત્તા વધારવા અને વ્યાવસાયિક પ્રશિક્ષણને વધારવા માટે સરકારે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે.

○ તેવી જ રીતે, કાનૂની અને એકાઉન્ટન્સી સેવાઓ જેવા ક્ષેત્રોમાં વિદેશી રોકાણને મંજૂરી આપવાથી રોજગારીની તકોમાં વધારો થશે કારણ કે વધુ વિદેશી કંપનીઓ ભારતમાં નવી શાખાઓ સ્થાપશે.

○ ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ક્ષેત્રનો ઉપયોગ પણ નોકરીના નિર્માણના એન્જિન તરીકે થઈ શકે છે.

○ છેવટે, ભારતે અમેરિકા સાથે સરળ વિઝા નિયમો માટે ચર્ચા કરવાની જરૂર છે જેથી બેરોજગારીના દબાણને કેટલીક હદ સુધી ઘટાડી શકાય.

જવાબ 18

પુષ્કભૂમિ:-

તાજેતરમાં જ ભારતે જણાવ્યું હતું કે કેરાલામાં પૂર પછી વિદેશી સરકારો દ્વારા આપવામાં આવતી ઉદાર સહાયને સ્વીકારશે નહીં. યુએઈ, કતાર અને માલદિવ્સે રાજ્યમાં રાહત, પુનર્વસન અને પુનર્નિર્માણ માટે ભારતને સહાય આપવા માટે તૈયારી દર્શાવી હતી.

ભારત દ્વિપક્ષીય સહાયને કેમ નકારે છે: -

• ભારતના મહાસત્તાનું સપનું: -

◦ વર્ષોથી સરકારે બીજા દેશો અથવા યુનાઇટેડ નેશન્સ અને રેડ ક્રોસની આંતરરાષ્ટ્રીય સમિતિ દ્વારા આપત્તિ રાહત માટે બાહ્ય સહાય ન લેવાનો નિર્ણય કર્યો છે. તે નિર્ણયનો સંદર્ભ ભારતના મહાસત્તાનું સ્વપ્ન હતું.

◦ એવું માનવામાં આવે છે કે ભારતને એવું બતાવવું જોઈએ કે તેની પાસે આપત્તિઓનો સામનો કરવા અને સામે લડવાની શક્તિ છે અને તેના પાડોશીઓને પણ મદદ કરવાની શક્તિ છે, કેમ કે ડિસેમ્બર 2004 માં સુનામી અને હિંદ મહાસાગરમાં પાઇરેસી હુમલાના કિસ્સામાં તેવું કરવામાં આવ્યું હતું.

• ભારતને લાગ્યું હતું કે તેના દ્વારા યુનાઇટેડ નેશન્સ સિક્યુરિટી કાઉન્સિલના કાયમી સભ્ય બનવા માટે તેના પક્ષને મજબૂત કરશે અને 2020 સુધીમાં સુપરપાવર સ્ટેટસની સંભાવનાને ઝડપી બનાવશે.

• વિદેશી પ્રભાવ: -

◦ બીજી ચિંતા એ વિદેશી હાથનો ડર હતો, જે જાસૂસી પેકેજ સાથે આવશે, દેશના આંતરિક બાબતોમાં દખલ કરશે અને મૂલ્યવાન માહિતી પણ લેશે.

નીચેના કારણોસર ભારતને દ્વિપક્ષી સહાય સ્વીકારવાની જરૂર છે: -

• ભારતને કાળજીપૂર્વક આયોજન અને સલાહ-સૂચનો દ્વારા યુએન તરફથી તકનીકી અને શ્રેષ્ઠ રીતોની સહાય મેળવી શકાય છે.

• યુએઈના કિસ્સામાં સહાયને નકારી કાઢવાથી યુએઈ સાથે ભારતના સંબંધો પર નકારાત્મક અસર પડી શકે છે.

• રાષ્ટ્રીય આપત્તિ વ્યવસ્થાપન યોજનાના પ્રકરણ 9 “ આંતરરાષ્ટ્રીય સહકાર” અનુસાર ગંભીર કુદરતી આફતમાં, વિદેશી સરકાર દ્વારા આપવામાં આવતી સ્વૈચ્છિક સહાય સ્વીકારી શકાય છે.

જરૂરિયાત સમયે પણ મહાસત્તાઓ પણ સહાય સ્વીકારે છે: -

તે કહેવું ગેરમાર્ગે દોરવું છે કે કુદરતી આપત્તિઓના સમયમાં ગરીબ દેશો જ વિદેશી સહાય સ્વીકારે છે. દાખલા તરીકે, 2005 માં અમેરિકાના કેટરિનાના વાવાઝોડા વખતે અને 2008 સિયુઆન ધરતીકંપ પછી ચીન દ્વારા ભારત દ્વારા સહાય કરવામાં આવેલ સહાય બંને દેશો સ્વીકારવામાં આવી હતી.

• કુદરતી આપત્તિઓ હેઠળ આવતા દેશો નિયમિત રીતે અન્ય દેશો તરફથી આપવામાં આવતી કટોકટી સહાયને સ્વીકારે છે, ભલે તે કેટલા પણ સમૃદ્ધ હોય અથવા ગરીબ હોય.

• ભયાનક જરૂરિયાતમાં કટોકટીની સહાય મેળવવા માટે સમજદાર, વ્યવહારુ અને સહાનુભૂતિશીલ દિશાનિર્દેશો વિકસાવવાની તાત્કાલિક જરૂર છે.

o માનવીય સહાયતાને જરૂરિયાતમંદ રાજ્ય સુધી પહોંચવા માટે અને સંઘીયવાદની ભાવનાના સુધી પહોંચવા માટેના એકપક્ષીય નિર્ણય લેવા કરતાં હિતધારકોને સાથે લઈ ને તે અંગે નિર્ણય લઈ શકાય.

• ભારત પહેલેથી જ રાજકોષીય ખાધ ધરાવે છે.

ભારતને નીચેના કારણોસર વિદેશી સહાય સ્વીકારવાની જરૂર નથી:

- o ભારતની અર્થવ્યવસ્થા તંદુરસ્ત દરે વધી રહી છે અને કુદરતી આપત્તિઓના સમયમાં તે જાતે પગભર થઈ શકે છે . ૨૦૧૩ના ઉત્તરાખંડના પુર અને ૨૦૧૪ના જમ્મુ અને કશ્મીરના પુર પછી ભારતે પુનઃવસવાટ અને પુનઃ નિર્માણ ની કામગીરી સફળતાપૂર્વક પૂર્ણ કરી હતી.
- o ભારત આત્મનિર્ભર છે અને તેથી કુદરતી આફતો દરમિયાન રાહત સામગ્રીની જરૂર નથી.

પાછલા અનુભવો: -

- o ભૂતકાળમાં ભારતે પશ્ચિમી રાષ્ટ્રો અથવા વિશ્વ બેંક સહાયમાંથી વિકાસકારી સહાય સ્વીકારી છે. લોન હંમેશા આર્થિક પુનર્ગઠનની માંગ અથવા ગવર્નન્સની પ્રાથમિકતાઓને ફરીથી ગોઠવવાની માંગ સાથે અને માનવીય અધિકારોના ઉપદેશ સાથે આવે છે.
- એરડ્રોપિંગ નાણાંકીય સહાય યોગ્ય વિતરણ, પુનર્નિર્માણ અને શાસન માટે પૂર્વ-અસ્તિત્વમાંની વહીવટી ક્ષમતાની ગેરહાજરીમાં સહાયક નથી હોતા.

જવાબ 19

પૃષ્ઠભૂમિ: -

અફઘાનિસ્તાન અને ભારત સાંસ્કૃતિક અને ઐતિહાસિક સંબંધો ધરાવે છે. 2011માં બંને દેશો વચ્ચે હસ્તાક્ષર કરવામાં આવેલા વ્યૂહાત્મક ભાગીદારી કરાર દ્વારા ભારત-અફઘાનિસ્તાન સંબંધો મજબૂત બન્યા હતા.

- અફઘાનિસ્તાનની જટિલતા: -

૧. સતત હુમલાઓ: -

- તાજેતરમાં જ હિંસામાં તીવ્ર વધારો થયો છે, તાલિબાને અફઘાનિસ્તાનની આસપાસ સંકલિત હુમલાઓનો સમૂહ હાથ ધર્યો હતો, જેણે અફઘાનિસ્તાનના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા યુદ્ધ માટે ત્રણ મહિનાની યુદ્ધ રોકવાની ઓફરને નકારી કાઢીને ગઝની શહેર પર કબજો કરી લીધો હતો.
- યુ.એન.ના આંકડા અનુસાર, આ વર્ષે હિંસાએ 2018 માં પણ અફઘાન નાગરિકો માટે સૌથી ભયંકર વર્ષ બન્યું છે, જેમાં દરરોજ 9 લોકો માર્યા ગયા છે.

૨. પાકિસ્તાન પરિબળ: -

- અમેરીકા દ્વારા પાકીસ્તાન પર છ મહિનાની સજા કરી હોવા છતાં, પાકિસ્તાન દ્વારા તાલિબાન લડવૈયાને સમર્થન આપવામાં આવે છે.
- આ પરિસ્થિતિમાં યુ.એસ દ્વારા તેના સૈનિકોને પરત બોલાવવાની કોઈ પણ યોજના યુએસ યોજના પર ગંભીર શંકા મૂકે છે

૩. ઈરાન પરિબળ: -

- યુ.એસ. વહીવટનો ઈરાન સાથે અથડામણ તેની દક્ષિણ એશિયા નીતિમાં મુખ્ય અવરોધ છે. ઈરાન અફઘાનિસ્તાન અને પાકિસ્તાન બંનેનું પાડોશી રાષ્ટ્ર છે, અને ઈરાન સામે અમેરીકા દ્વારા કરવામાં આવતી કોઈપણ કાર્યવાહીની આ ક્ષેત્ર પર અસર પડશે.
- યુ.એસ. એ ઈરાનના વિરુદ્ધમાં છે જે દરિયાઈ માર્ગે ચબાહર બંદર દ્વારા અફઘાનિસ્તાન સુધી પહોંચવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે - જે ભારતના હિતમાં છે.

૪ ઇસ્લામિક રાજ્ય: -

- મોસુલની આસપાસ અને તેની આસપાસના કબજામાં આવેલા પ્રદેશો ગુમાવ્યા પછી, આઇએસ ધીમે ધીમે પાડોશી દેશો, ખાસ કરીને અફઘાનિસ્તાનમાં તેની હાજરીમાં વધારો કરે છે. હવે તે મુખ્યત્વે શિયા અને હઝાર લઘુમતીને લક્ષ્ય બનાવવાની દિશામાં છે, તાલિબાન સાથેના સૈન્યમાં જોડાવાથી અને અફઘાનિસ્તાનમાં યુદ્ધની ગતિશીલતા બદલાઈ રહી છે.

૫. રશિયા: -

- રશિયાએ ઈરાન, પાકિસ્તાન અને ભારત સહિતના અફઘાનિસ્તાનના તમામ પાડોશીઓની ભાગીદારી સાથે અફઘાનિસ્તાન પર આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો હતો, પરંતુ યુ.એસ. દ્વારા રશિયન લશ્કરની તાલિબાન સાથે સંભવિત જોડાણનું કારણ દર્શાવી હાજરી આપી ન હતી.

ભારતને મોટી ભૂમિકા ભજવવાની જરૂર છે:

- ભારત દ્વારા વિકાસ સહાય અફઘાન નાગરિકોમાં તેના નોંધપાત્ર પ્રભાવ અને શુભકામનાઓનો સ્ત્રોત છે.
- કાબુલમાં સલમા ડેમ અને સંસદ મકાનનું બાંધકામ જેવી મુખ્ય યોજનાઓ, જે 2008-09 માં શરૂ થઈ, હવે પૂર્ણ થઈ ગઈ છે.
- નાની નાની વિકાસ યોજનાઓ જે ભારત દ્વારા 2016 માં શરૂ કરવામાં આવી છે જેમ કે કાબુલ સહિતના ઘણા શહેરો માટે પીવાના પાણીની યોજનાઓ, બસો પુરી પાડવી, ઓછી કિંમતના આવાસનું નિર્માણ, અને આરોગ્ય અને શિક્ષણમાં સહાયતા મહત્વપૂર્ણ છે.
- ભારતે હેરાતમાં ડેમનું ઉદ્ઘાટન કર્યું, જે હેરાતના કૃષિ અને ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રોને વેગ આપશે. ભારતએ અફઘાનિસ્તાનની સુરક્ષા અને વિકાસ માટે લાંબા ગાળાની પ્રતિબદ્ધતા દર્શાવી છે.
- યુ.એસ.એ.ની નવી અફઘાનિસ્તાન નીતિ, અફઘાનિસ્તાનમાં ભારતની મોટી ભૂમિકાને ટેકો આપે છે. તેના સિવાય આ નીતીમાં પાકિસ્તાનને અફઘાનિસ્તાનના અસ્થિરતામાં સામેલ આતંકવાદી જૂથોને તેનો ટેકો આપવા સામે ચેતવણી આપવામાં આવી છે.
- ગયા વર્ષે ભારત અને અફઘાનિસ્તાન મહત્વાકાંક્ષી અને ભવિષ્યલક્ષી 'નવી વિકાસ ભાગીદારી' શરૂ કરવા સહમત થયા હતા, જેના અનુસાર ભારત અફઘાનિસ્તાનના 31 પ્રાંતોમાં 116 ઉચ્ચ અસરકારક સમુદાય વિકાસ યોજનાઓ હાથ ધરવા માટે સંમત થયા છે, જેમાં શિક્ષણના ક્ષેત્રો, આરોગ્ય, કૃષિ, સિંચાઈ, પીવાનું પાણી, નવીનીકરણીય ઊર્જા, પૂર નિયંત્રણ, માઇક્રો-હાઇડ્રોપાવર, રમતના માળખાકીય સુવિધાઓ અને વહીવટી માળખાં વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

નવી યોજનાઓ:

- શાહતુત ડેમ અને પીવાના પાણીનો કાબુલ પ્રોજેક્ટ જેના દ્વારા સિંચાઈની સુવિધા પણ ઉપલબ્ધ થશે.
- નંગારર પ્રાંતમાં પુનઃ વસવાટને પ્રોત્સાહન આપવા માટે અને પરત આવનાર અફઘાન શરણાર્થીઓ માટે ઓછી કિંમતના આવાસ નિર્માણ.
- બામ્યાન પ્રાંતમાં બંદ-એ-અમીર સુધીના માર્ગ જોડાણ જે રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન અને આર્થિક વિકાસ માટે પર્યટનને પ્રોત્સાહન આપશે.
- આ સરકારી ભંડોળવાળી યોજનાઓ સિવાય, ખાનગી કંપની, એપ્ટેક દેશમાં અફઘાન યુવાનો માટે આઈટી તાલીમ પૂરી પાડે છે.
- ભારતે ઘણાં બિન-ઘાતક સૈન્ય સહાય આપી છે. 2016 માં, ભારત દ્વારા અફઘાનિસ્તાનને ચાર એમઆઈ 25 એટેક હેલિકોપ્ટર આપવામાં આવ્યા હતા.

ભારતે શા માટે મદદ ચાલુ રાખવી જોઈએ?

નીચે જણાવેલા કારણોસર ભારત પોતાની જાતને પૂર્ણ પાયે યુદ્ધમાં સામેલ કરવાથી દૂર રાખે છે:

- અફઘાનિસ્તાન સાથેના કોઈપણ ઊંડા સુરક્ષા સહકારથી પાકિસ્તાન-ભારત સંબંધો પર નકારાત્મક અસર પડી છે.
- ભારત અફઘાનિસ્તાન સાથે સરહદ ધરાવતું નથી તે અફઘાનિસ્તાનમાં ભૌતિક પ્રવેશની મર્યાદા ધરાવે છે
- ભૂતકાળના વર્ષોમાં યુ.એસ.એ. પાકિસ્તાનની રાજકીય સંવેદનાઓને ટાળવા માટે યુદ્ધમાં ભારતને સામેલ કરવા માટે તૈયાર ન હતું. છતાં તે દિલ્હી, કાબુલ અને ઇસ્લામાબાદ વચ્ચે પ્રાદેશિક આર્થિક સહકારને પ્રોત્સાહન આપવા તૈયાર હતું.
- અફઘાનિસ્તાનની ભૂગોળ એ એક બીજું કારણ છે કે જે ભારતને તેની સાથે રક્ષા ભાગીદારી માટે મર્યાદામાં બાંધે છે. ભોગોલિક મર્યાદાઓને કારણે ભારત અફઘાનિસ્તાનની સૈન્ય સહકારમાં મર્યાદીત ભાગ ભજવે છે.
- એકલા અફઘાનિસ્તાનના સૈન્ય સલામતી દળો અને સરકારને બાહ્ય લશ્કરી સમર્થન વિના આતંકવાદી જૂથોને સંભાળવામાં સક્ષમ નથી. સ્થિરતા અને સલામતી વિકાસ માટે પૂર્વશરત છે. હકીકતમાં, ભારતના ઉત્તરપશ્ચિમ સરહદો માટે અફઘાનિસ્તાનમાં સ્થિરતા પણ આવશ્યક છે.

ભારતે શું કરવું જોઈએ: -

- ભારતે અફઘાનિસ્તાનમાં ચૂંટણીઓ શક્ય તેટલી શાંતિપૂર્ણ અને સહભાગીતાથી થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે શક્ય તેટલી બધી રીતે અફઘાનિસ્તાનના ટેકા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.
- લશ્કરી મોરચે તથા ઝડપથી હેલિકોપ્ટર તેમજ એન્જિનિયરિંગ/તકનીકી સહાયતા પુરી પાડવા માટે ભારતે શક્ય તેટલી ઝડપ કરવાની જરૂર છે.
- ભારતીય સરકારે સમજવું જ જોઈએ કે પાકિસ્તાન સાથેની સમસ્યાઓના કારણે દક્ષિણ એશિયન એસોસિએશન ફોર રિજનલ કોઓપરેશન (સાર્ક)ની ભૂમિકા સતત નિરાશાજનક છે, જે ઉપખંડમાં અફઘાનિસ્તાનના જોડાણને નબળી પાડે છે, જેને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ભારતે ખૂબ મહેનત કરવી પડશે.
- બિન-દખલગીરી અને અફઘાનિસ્તાનમાં સ્થિરતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રયાસોમાં પ્રાદેશિક સલામતી માટે પ્રાદેશિક દળોની નજીકથી સંડોવણી હોવી આવશ્યક છે; આને મધ્ય એશિયાઈ દેશોની સહાયની પણ જરૂર છે, જે અફઘાનિસ્તાન સાથે સરહદ ધરાવે છે, તે સફળતા માટે રશિયા અને ઈરાન સાથેના પ્રયાસોનું સંકલન કરવું ભારત માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

જવાબ 20

પૃષ્ઠભૂમિ: -

- 1995માં તેની સ્થાપના પછી, વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઇઝેશન (ડબલ્યુટીઓ) માલ અને સેવાઓના વિશ્વ વેપારના નિયમ આધારિત દિશાનિર્દેશોમાં સ્થિર નિયમો-આધારિત સિસ્ટમનું કેન્દ્રબિંદુ રહ્યું છે.

અમેરીકા ડબલ્યુટીઓના આદેશને કેવી રીતે નબળું પાડે છે: -

જ્યારે વિકસિત અર્થતંત્રોએ રક્ષણાત્મક વલણ અપનાવ્યું છે ત્યારે વિશ્વ વેપાર સંગઠન કટોકટીનો સામનો કરી રહ્યું છે.

ડબલ્યુટીઓના નિર્ણયો સામે અમેરીકા દ્વારા અસહમતિના ઉદાહરણો:

- એક વિવાદ જેમાં યુ.એસ. ઓનલાઇન જુગારની સાઇટ્સ GATS નું ઉલ્લંઘન કરતી હોવાનું માલુમ પડેલ ત્યારે અમેરીકા દ્વારા એન્ટિગુઆ અને બાર્બુડાને \$ 200 મિલિયનનું પતાવટ પેકેજ પ્રદાન કરવાની ઓફર કરી હતી. જોકે, તેણે અત્યાર સુધી માત્ર \$ 2 મિલિયન ચૂકવ્યા છે
- દક્ષિણ કોરિયાના જણાવ્યા મુજબ યુએસએ દક્ષિણ કોરિયન વોશિંગ મશીનો પર ડબલ્યુટીઓના ચુકાદાને અમલમાં મૂક્યું નથી

અપીલ સભ્યો: -

- અમેરિકાનું નવી એપેલેટ બોડીના સભ્યોની નિમણૂકને પદ્ધતિસર રોકી રાખી છે અને ડબલ્યુટીઓના અપીલી સંસ્થાના કામમાં અડચણ ઉભી કરે છે. જુલાઈ 2018 માં સાત સામાન્ય કાર્યરત સભ્યોમાંથી ચાર કાર્યકારી સભ્યો કાર્યરત છે જે સંસ્થા માટે ખૂબ જ તણાવયુક્ત છે.
- હવે જો કોઈ પણ સભ્યની નિમણૂક કરવામાં ન આવે છે, તો તે ડિસેમ્બર 2019 સુધીમાં ખતમ થઈ જશે, કારણ કે તેનો માત્ર અચેક જ કાર્યકારી સભ્ય ચાલુ રહેશે જેની પાસે ખૂબ જ મોટી સંખ્યામાં કેસોનો નિકાલ કરવાની જવાબદારી હશે.

વેપાર: -

- ચીન અને અમેરીકા બંને WTO ના સભ્ય હોવા છતાં બંને વચ્ચે વેપાર યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે. જે વિશ્વ વેપાર સંગઠનના મુખ્ય સિદ્ધાંત “બિન ભેદભાવ” ને નકારી કાઢે છે.
- યુ.એસ. અને ચીન બંનેએ એકબીજા પર પોતાના ઘરેલુ હિતોનું રક્ષણ કરવાનાં કારણોસર કાઉન્ટર ઉત્પાદક ટેક્ષ લગાવે છે. વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઇઝેશન (ડબલ્યુટીઓ) તેને અટકાવવામાં નિષ્ફળ ગયું છે અને પોતાના સારામાં સારા પ્રયત્નો કરવાં છતાં તે માત્ર “વાતચીતનું સાધન” માત્ર તરીકે ઓળખાય છે.
- 1974 ના યુએસ ટ્રેડ એક્ટના સેક્શન 301 હેઠળ ચીન સામેના ગેરકાનૂની વેપાર અધિનિયમમાં, યુ.એસ.એ ડબલ્યુટીઓ માળખામાં નિયમો પાલન કરવાંનો ઢોંગ કર્યો છે.

રાષ્ટ્રીય સુરક્ષાના નામ પર: -

○ સ્ટીલ અને એલ્યુમિનિયમમાં વેપારને મર્યાદીત કરવા માટે, જે યુ.એસ. સંરક્ષણ અને લશ્કરી કરારના લાંબા સમયથી સાથીદારો છે, તેને રાષ્ટ્રીય સુરક્ષાના આધારે ન્યાયી ઠેરવી શકાય નહીં. એ જ આધાર પર ઓટોમોબાઈલ અને ઓટો ભાગો પર પણ મર્યાદા લાદવામાં આવે છે.

ભારત પર ડબલ્યુટીઓના ઘટેલા મહત્વની અસર: -

- બિન-કાર્યકારી અપીલ બોડી સાથે, અપીલના નિર્ણયની સૂચનાનો અર્થ એ થશે કે વિવાદની પતાવટની પ્રક્રિયા સ્થગિત થઈ જશે. જો આવું થશે તો, તે વિવાદ પતાવટનું ન્યાયિક ક્ષેત્ર ગુમાવશે અને WTO માત્ર વિવાદો ઉકેલનાર સંસ્થા તરીકે GATT-યુગમાં પરત આવશે.
- યુએસ 'અમેરિકા ફર્સ્ટ' નીતી અને હવે ધીરે ધીરે WTO સિસ્ટમને વિખેરી નાખશે અને તેની વૈશ્વિક વેપાર પર લાંબા ગાળાની અસરો થશે.
- વિદેશી રોકાણ પર નકારાત્મક અસર થશે.
- મૂડી પ્રવાહને અસર થઈ શકે છે
- ભારતે આ ખાલી જગ્યા ભરવા માટે “પ્રાદેશિક વેપાર કરાર” દ્વારા વાટાઘાટ કરવો પડશે, જેનો ભારતીય અર્થતંત્ર પર અનિશ્ચિત અસરો થશે.

ભવિષ્યની રાહ: -

- વિશ્વ વેપાર સંગઠનને નવી અપીલ સંસ્થામાં નવા ન્યાયાધીશોની વહેલી તકે નિમણૂક કરી વિવાદ પતાવટ મિકેનિઝમને મજબૂત કરવાની જરૂર છે.
- વિશ્વ વેપાર સંગઠનમાં વ્યાપક સલાહ પ્રસ્તુત કરીને ચર્ચા મિકેનિઝમ વધારવાની જરૂર છે. તે લાંબા સમયથી નાના હાજરીદારો દ્વારા ફરિયાદ કરવામાં આવી છે કે સલાહ અથવા નિર્ણયો ડબલ્યુટીઓ ડીજીના ગ્રીન રૂમ સુધી મર્યાદિત છે.
- વિકસિત દેશો કરતાં ભારત જેવા વિકાસશીલ દેશોને મુક્ત વેપાર નીતીની જરૂર છે.
- બહુપક્ષીય વેપાર વ્યવસ્થા તરીકે કામગીરી બજાવતાં વિશ્વ વેપાર સંગઠનમાં માળખાકીય સુધારણા કરવાની જરૂર છે. ડબલ્યુટીઓ લોકશાહી સંગઠન છે, ત્યારે નાના દેશોના હિતોના રક્ષણમાં તેને વધુ અસરકારક બનાવવાની જરૂર છે .
- તેથી વિકાસશીલ રાષ્ટ્રોને વિશ્વ વેપાર સંગઠનના સહયોગને અસરકારક બનાવવા માટે સામુહિક યોગદાન આપવું જોઈએ અને પાછલા અનુભવોમાંથી શીખવું જોઈએ, અને ભારત અને ચીન દ્વારા વિકાસશીલ દેશોની આગેવાની લઈ પર્યાવરણીય ફોરમ, જીસીએફ ડ્રિફ્ટ વગેરેમાં ભાગ ભજવવો જોઈએ.

ભારતની ભૂમિકા:

- અમેરીકા બહુપક્ષીય વેપારમાં રસ ગુમાવી રહ્યું છે, તેથી ભારતને સક્રિયપણે સંસ્થામાં પોતાની સ્થિતિ મજબૂત કરવી જોઈએ.
- વિશ્વ વેપાર સંગઠનને વધુ સમાન સંગઠન બનાવવા માટે ભારત વધુ સક્રિય રીતે પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.
- ભારતે વિશ્વ વેપાર સંગઠનના તમામ સભ્યોને એક મંચ પર લાવી કૃષિ, ઓદ્યોગિક ટેરીફ, અને સેવા કર જેવા મુદ્દાઓની ચર્ચા કરવી જોઈએ.
- આફ્રિકન રાષ્ટ્રોના વલણ સાથે ભારતની સ્થિતિ ઘણી સામાન્ય છે; ભારતે તે ખાઇ પુરવાની જરૂર છે.
- ભારતના હિતોના રક્ષણ માટે ભારતને વહેલી તકે એક મોટા ગઠબંધનની જરૂર છે
- ભારતની 5 ટ્રિલિયન ડોલરની અર્થવ્યવસ્થા બનાવવાનું સપનું વૈશ્વિક વેપારનો વધારો કર્યા સિવાય શક્ય નથી.

PD GURUKUL